

Ivan Jurković

VRHRIČKI I HLIVANJSKI PLEMENITI ROD ČUBRANIĆA DO SREDINE 15. STOLJEĆA

NJIHOV DRUŠTVENI POLOŽAJ, PROSTORNI SMJEŠTAJ, POSJEDI I GOSPODARSKA MOĆ

Ivan Jurković
Odsjek za povijest
Filozofski fakultet
Pula

UDK
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 26.2.2006.
Prihvaćeno: 28.6.2006.

Izravni su podatci o podrijetlu i vremenu nastanka zajednice hlivanjskih plemića koji od sredine 14. st. djeluju kao plemeniti rod Čubranića, kao i o vrijednosti i gospodarskoj snazi posjeda pripadnika tog roda izrazito manjkavi. Prve se izvorne vijesti o vrhričkim posjedima Čubranića poklapaju s priljevom katoličkih vlaških doseljenika u drugoj polovini 14. st., koje naseljavaju sami Čubranići. Gospodarski su i demografski uzlet tog razdoblja anžuvinske vlasti posredno potvrdila i arheološka istraživanja vrhričkih grobišta i grobalja. Naime, kameni su nadgrobnjaci, ali i grobni nalazi i prilozni, primjerice kultnog mjesta ukopa plemenitih Čubranića uz crkvu Svetog Spasa kraj grada Vrhrike, najmonumentalniji i najraskošniji upravo iz toga doba.

Ključne riječi: plemstvo, srednji vijek, distrikt Vrhrike, županija Hlivno, povijesna toponimija

Uvod

Pokušaj je Vjekoslava Klaića da objedini poznate podatke o gradu Hlivnu (Livnu) kao i o istoimenoj starohrvatskoj županiji te o plemenitom rodu (hrv. *pleme*, lat. *genus*, *generatio*) Hlivnjana, odnosno Čubranića ili Ciprijanića, bio prvim u hrvatskoj historiografiji¹ i već je tada izbila na površinu neujednačena terminologija kojom se sâm autor poslužio u pokušaju opisa i definiranja ustrojstva tog plemenitoga roda. Raščlambom vijesti listina 14. i 15. stoljeća, a osobito darovnice bosanskoga kralja Stjepana Ostoje vojvodi Hrvoju Vukčiću Hrvatiniću i njegovu sinu Baoši (Balši) iz

¹ Vjekoslav Klaić, Građa za topografiju i historiju Hlivanjske županije i grada Hlivna, *Vjesnik Hrvatskoga arheološkog društva* [dalje: *VHAD*], n. s. XV, Zagreb 1928., str. 13-24.

1400. god.,² došao je, primjerice, do spoznaje kako u Hlivanjskoj županiji tada postoje "kuće (hiže) ili zadruge" koje su činile to "hrvatsko pleme".³ Klaić je, kao jedan od začetnika znanstvenog proučavanja plemenitih rodova srednjovjekovne Hrvatske, za takav oblik rodbinske organizacije plemića u pravilu rabio naziv "pleme". Kad se doticao pitanja ustrojstva, za niže je jedinice roda rabio bliskoznačnice "bratstvo", "koljeno", "loza" ili "grana",⁴ a za njih je, kao što se vidi i u hlivanjskom slučaju, smatrao da se dijele na "hiže", "kuće" ili "zadruge".⁵ No, i sam je bio nedosljedan u primjeni te raspodjele pa unutar istoga teksta piše o jednoj "hiži" ili "grani plemena".⁶ Slične su pokušaje u nastojanjima što vjernijih prikaza unutarnjih ustrojbenih sastavnica plemenitih hrvatskih rodova imali i ostali ugledni povjesničari starije generacije.⁷ Postojanost u nesustavnoj uporabi navedenog nazivlja, međutim, nije

² Isprava je u više navrata objavljivana djelomice ili u cijelosti: Ivan Kukuljević Sakcinski, Spomenici bosanski i crnogorski, *Arhiv za povjestnicu jugoslavensku* [dalje: APJ] 2, Zagreb 1852., dok. 3, str. 36-37; isti, Izvadci listinah i poveljah bosanskih, APJ 2, Zagreb 1852., str. 18; Franc Miklošič (prir.), *Monumenta Serbica spectantia historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii*, Beč 1858., dok. 237, str. 247-249; Stojan Novaković (prir.), Povelja kralja bosanskoga Stjepana Ostoje vojvodi Hrvoju i sinu mu Baoši, od 1400 god., *Glasnik Srpskog učenog društva* VI, Beograd 1928., str. 48-53.

³ V. Klaić, Građa za topografiju Hlivanjske županije, str. 24.

⁴ Usp. isti, Hrvatska plemena od XII. do XVI. stoljeća, *Rad JAZU*, knj. 130, Zagreb 1897., str. 35 i 60.

⁵ Isto, str. 35 i 48.

⁶ Usp. isto, str. 62.

⁷ Kao primjer može poslužiti znanstveni opus Franje Račkog. On je prvi istakao da su se "plemena" dijelila u manje jedinice za koje, međutim, nije rabio ujednačeno nazivlje. Čas su mu "pleme", "rod" i "bratstvo" bile istoznačnice, a čas "rodovi", "koljena" i "bratstva" dijelovi "plemena". Na kraju je poistovjetio i "porodice" sa "zadругama". Rački je, naime, vjerovao kako se "jedno etnografsko pleme" u doba doseobe Hrvata genetički dijelilo u "skup od pet rodova", koji su pak živjeli u "zadругama". Prirodnim je priraštajem potom došlo do potrebe da se pojedina "koljena i rodovi" odsele s prostora matičnih "župa" prema ispražnjenim područjima, što je zatim rezultiralo osnivanjem "novih plemena" koja su se pomiješala sa zatečenim pa se teritorijalni ustroj "župa" više nije poklapao s raširenošću pojedinih "plemena". Stoga je u tom drugom razdoblju života "hrvatskih plemena" (razvijeni i kasni srednji vijek – nap. a.) nastajala i nova struktura "plemena" koju je pokušao objasniti uz pomoć crnogorskih "bratstava" (Franjo Rački, Hrvatska prije XII. vieka glede na zemljišni obseg i narod, *Rad JAZU*, knj. 57, Zagreb 1881., str. 131-134). No, kasnije je pružio novu shemu po kojoj se je iz više novonastalih "zadругa" oformilo "bratstvo (lat. *generatio*)", a iz više "bratstava pleme" (isti, Nutarnje stanje Hrvatske prije 12. stoljeća, *Rad JAZU*, knj. 105, Zagreb 1891., str. 216). Šišić je latinsko nazivlje koje je označivalo isti nosivi pojam ustroja plemenitih rodova (*tribus* i *generatio*), od kojih se prvi pojavljivao isključivo u tekstovima pripovjednih izvora, a drugi redovito u dokumentima, prevodio s dva različita hrvatska termina. Prvi mu je bio nosivim (*tribus* = "pleme"), a drugi podjedinicom prvoga (*generatio* = "bratstvo") s novim nižim sastavnicama (*linea* = "rod", "hiža", "kuća") ne određujući jasno razliku između hrvatskih pojmova kojima je preveo temeljni latinski pojam tih sastavnica (usp. Ferdo Šišić, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, Zagreb 1925., str. 656-657). Za Šufflaya su pak "pleme" i "rod" bile istoznačnice, a kako bi što bolje objasnio brojnost hrvatskog plemstva proizašlog iz sustava plemenitih rodova, posuđuje iz poljske povijesti termin *szlachta* u značenju "hrvatska šlahta" (usp. Milan Šufflay, *Srbi i Arbanasi*, Zagreb 1991., str. 45-47). Barada je mišljenja da "pleme" (*tribus*) mora biti najširim jedinicom osnovanom na podrijetlu i krvi, koja se potom dijelila na više "rodova" (*generatio*, *genus*, *parentela*), a rodovi na obitelji (*familia*). No, niti on nije bio dosljedan u primjeni vlastite podjele (usp. Miho Barada, Postanak hrvatskog plemstva, *Časopis za hrvatsku povijest*, sv. I, br. 3, Zagreb

obilježje samo te već i novije hrvatske historiografije, iako se arhaični pojam "pleme" sve češće počeo rabiti u recentnoj medievistici.⁸ No, Damir je Karbić učinio prvi iskorak kojim je naznačena mogućnost odreknuća od postojeće terminološke zbrke predlažući prihvata sustavnog izučavanja raspoloživa pisanog gradiva i na kraju usvajanje općeprihvatljivog nazivlja (utemeljenog upravo na tom gradivu – op. a.) za pojedine sastavnice, ali i za sâm plemeniti hrvatski rod.⁹ Stoga će se Karbićev pristup vrelima plemenitog roda Šubića, kao i Karbićev sustav prikaza dobivenih rezultata izučavanja toga gradiva, primijeniti i u ovoj raspravi o plemenitom rodu Čubranića.¹⁰

1943., str. 198, 204 i 211; Miho Barada – Lovre Katić – Jaroslav Šidak, *Hrvatska poviest*, Zagreb 1943., str. 71). Uočivši pojmovnu zbrku, Mandić je, pokušavajući riješiti taj problem, u dobroj namjeri proizveo još veću pomutnju. Znanstvenoj je javnosti, naime, ponudio rješenje problema po kojemu je ispravnije govoriti o društvenom uređenju temeljenom na rodbinstvu, a ne o rodovskom sustavu, koji da je vrijedio u vrijeme seobe Hrvata, ali je pitanje je li takav oblik opstao i tijekom kasnijega srednjovjekovlja. Stoga je pojam "pleme" sveo na rodbinsko-teritorijalnu jedinicu ("župa" ili "pleme") i zamijenio ga pojmom "bratstvo", koji je tumačio kao skup većeg ili manjeg broja "zadruga" ili "rodbinskih zajednica" smještenih na području jednog ili više sela; usp. Oleg Mandić, *Bratstvo u ranosrednjovjekovnoj Hrvatskoj, Historijski zbornik*, god. V, br. 1, Zagreb 1952., str. 232, 236, 271 i 275-276.

⁸ Nada Klaić je sami ustrojbeni sustav plemenitog roda protumačila vrlo jednostavno: "pleme" se dijelilo na "kolena ili kolenščine itd.", pri čemu je "pleme" bilo jednim od naziva za stalešku organizaciju nižeg plemstva načinjenu od zajednice slobodnih zemljoposjednika "vrvne braće" vezanih stvarnim ili fiktivnim rodonačelnikom, svojstvenu i za velikaške "porodice". Naglasila je i kako za "plemena" nije bilo od odsudne važnosti broj njihovih pripadnika – ona se mogu sastojati i od jedne "kuće" kao i od nekoliko tisuća članova. Takvim objašnjenjima "pleme" nije više vezala jedino uz pripadnike nižega hrvatskog plemstva, kako je do njezine studije bio čest slučaj (usp. Nada Klaić, *Postanak plemstva dvanaestero plemena kraljevine Hrvatske, Historijski zbornik*, god. XI-XII, br. 1, Zagreb 1959., str. 144-148). Tomislav Raukar pak upozorava da se u vrijeme prvih spomena hrvatskih "plemena" (od sredine šezdesetih godina 12. do sredine 14. st.) u postojećim izvorima za prostor središnje srednjovjekovne Hrvatske (između Zrmanje i Cetine) ne može "utvrditi postojanje nižega plemstva, kao staleški organizirane zajednice", te da se istodobno iz tog nižeg plemstva ("hrvatskih plemena") izdvajaju moćni "vlasteoski rodovi" (primjerice, Kačića, Šubića i Gusića), što upućuje na složenost socijalne stratifikacije plemstva u srednjovjekovnoj Hrvatskoj. Sredinom pak 14. st. Raukar registrira dovršetak procesa društvenog razdvajanja unutar "hrvatskih plemena" koji u konačnici rezultira s četiri "skupine plemena": 1) "plemena" u zajednici "dvanaest plemena Kraljevine Hrvatske"; 2) "plemena" koja nisu spomenuta u spisu *Pacta conventa*, ali su s vremenom prihvaćena u zajednicu "dvanaest plemena Kraljevine Hrvatske"; 3) "plemena" koja nisu u zajednici "dvanaest plemena", ali se drugačije društveno ne daju odrediti, pa bi ulazili u skupinu "nedvojbenih plemena" Vjekoslava Klaića; 4) "plemena" koja su tijekom 12. i 13. st. egzistirala, ali se u kasnijim vremenima više ne spominju; usp. Tomislav Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje: prostor, ljudi, ideje*, Zagreb 1997., str. 202-208; isti, *Seljak i plemić hrvatskoga srednjovjekovlja*, Zagreb 2002., str. 36-43.

⁹ Damir Karbić, *Hrvatski plemićki rod i običajno pravo, Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za društvene i povijesne znanosti HAZU* [dalje: *Zbornik OPZ HAZU*], vol. 16, Zagreb 1998., str. 73-117; isti, *The Šubići of Bribir. A Case Study of a Croatian Medieval Kindred*, neobjavljena doktorska disertacija, Central European University, Budimpešta 2000., str. 179-212. Pokušaj prikaza, objedinjavanja rezultata hrvatske historiografije i terminološkog ujednačivanja nazivlja koje je korišteno za opise obiteljskih struktura plemenitih rodova pružila je također i Marija Mogorović u diplomskoj radnji *Dvanaest plemenitih rodova – (ne)riješeni problem hrvatske historiografije?*, Filozofski fakultet u Puli, Pula 1999., koja je pripremljena i za objavljivanje u časopisu *Historijski zbornik*.

Historiografija o plemenitom rodu Čubranića

Prvi je poticaj izučavanju prošlosti plemenitog roda Čubranića (*de genere Ciprianorum*) dao Matija Mesić iznoseći podatke o Berislavićima Vrhričkim na nepune tri stranice tiskanoga teksta, a u okviru studije o istoimenoj slavonskoj velikaškoj obitelji Berislavića Grabarskih iako ovi, za razliku od Vrhričkih, nisu vukli podrijetlo iz plemenitog roda Čubranića.¹¹ Unatoč Mesićevu poticaju, tek je Vjekoslav Klaić za potrebe svojega članka o starohrvatskim plemenitim rodovima dotakao krajem 19. st. problem plemićkog roda Čubranića za koji je ustvrdio da iako nije pripadao instituciji "dvanaest hrvatskih plemena" ipak jest ulazio u red "nedvojbenih plemena".¹² Za potrebe je tog članka prikupio po njegovu mišljenju devet ključnih dokumenata, među kojima i tri izvorne vijesti o spomenutim Berislavićima,¹³ jednoj od hiža ili kuća (odnosno zadruga, kako sam neodlučno pridodaje unutar obliha zagrada) plemenitog roda Čubranića.

Osim u uvodu navedenog članka Vjekoslava Klaića o topografiji i povijesti Hlivanjske županije, u kategoriju znanstvenih rasprava, studija i monografija koje tematski obrađuju srednjovjekovnu povijest grada Bistrice (današnjeg Livna) i županije Hlivno, te grada i distrikta Vrhrike u županiji Knin, a time i povijest plemenitog roda Čubranića, mogu se uvrstiti omanji rad Pavla Anđelića, potom zbornik znanstvenih priloga više autora pod uredništvom Boška Marijana, te kulturno-povijesni vodiči Ante Miloševića i Mladena Ančića u izdanju Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika.¹⁴ Oslanjajući se na tridesetak izvornih vijesti koje je već Vjekoslav Klaić donio u

¹⁰ Razlog za takav pristup izvornomu materijalu je u činjenici da je do danas Karbićeva disertacija o plemenitom rodu Šubića jedina moderna studija u kojoj je na sustavan i analitički način obrađeno niz pitanja vezanih za problem pojavnih oblika strukture jednoga od plemenitih rodova s prostora srednjovjekovne Hrvatske (usp. D. Karbić, *The Šubići of Bribir*, str. 146-238). Svojom je pak disertacijom Marija Karbić na istovjetan metodološki način obradila gradivo jednoga od plemenitih rodova u srednjovjekovnoj Slavoniji: usp. Marija Karbić, *Rod Borića bana. Primjer plemićkog roda iz srednjovjekovne Požeške županije*, neobjavljena doktorska disertacija, Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta, Zagreb 2005., str. 79-196.

¹¹ Usp. Matija Mesić, *Pleme Berislavića*, repr. iz: *Rad JAZU*, knj. 8, Biblioteka Brodska pisana riječ 1, Slavonski Brod 2000., str. 73-75.

¹² V. Klaić, *Hrvatska plemena*, str. 77-79.

¹³ Detaljnije prikaze historiografije o Berislavićima Vrhričkim i Malomlačkim vidi u: Ivan Jurković, *Raseljena plemićka obitelj za osmanske ugroze: primjer Berislavića de Werhreka de Mala Mlaka* (Dio prvi – Stjepan Berislavić Vrhrički i Malomlački), *Zbornik OPZ HAZU*, vol. 20, Zagreb 2002., str. 129-130; Ivan Jurković – Pavao Maček, *Rodoslov Berislavića Vrhričkih i Malomlačkih* (od 15. do 18. stoljeća), *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, sv. 48, Zadar 2006., str. 287-291.

¹⁴ Pavao Anđelić, *Povelja kralja Dabiše Čubranovićima i velikaški rod Hlivnjana*, *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine – Arheologija*, NS 38, Sarajevo 1983., str. 133-143; Boško Marijan (ur.), *Livanjski kraj u povijesti*, Split – Livno 1994.; Ante Milošević, *Vrlika starohrvatska župa Vrh Rika*, Kulturno-povijesni vodič Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika 9, Split 1996.; Mladen Ančić, *Livno – srednjovjekovna županija*, Kulturno-povijesni vodič Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika 16, Split 2001.

članku o topografiji i povijesti Hlivanjske županije,¹⁵ i na još poneku koja je objavljena do početka 1970-ih godina, Pavao Anđelić je podlegao kušnji pretjerano slobodne interpretacije poznatih mu podataka pa je u konačnici morao, primjerice, doživjeti sasvim opravdanu kritiku kolege koji je, proučavajući genealoške veze splitskog patricija Ciprijana Zaninovog, ustvrdio kako je Anđelić "bez ikakva temelja pokušao splitskog patricija 'ugurati' u hrvatski velikaški rod Čubrijanića s posjedima u Livnu i Vrlici, ne obazirući se previše na nedostatak argumenata kojima bi potkrijepio takve svoje konjektуре".¹⁶ Vrlo se skromni prinosi poznavanju prošlosti Čubranića, dakle dominantnoga i jedinoga starohrvatskog plemenitog roda županije Hlivno, mogu iščitati i u zborniku *Livanjski kraj u povijesti*. Naime, jedini koji je u svom prilogu spomenuo ime i značenje tog roda u livanjskoj povijesti jest Srećko Džaja koji, preuzimajući rezultate Anđelićevih istraživanja, dolazi do pogrešnog zaključka da se "županski rod Hlivanjana" tijekom 14. i 15. st. spominje "pod imenom Čubretići, Bubanjčići, Voihničići, Galešićići i Mihovilovičići", očito ne razlikujući ime samoga roda (Čubranići) od imena pojedinih ogranaka (Čubretići, Bubanjčići, Voihničići itd.) toga istog roda.¹⁷ Arheolog Ante Milošević je pak u svojem kulturno-povijesnom vodiču o Vrlici pružio korektan i vrlo sažet prikaz srednjovjekovne povijesti Vrhrike i grada Prozora u poglavljima "Starohrvatska Vrh Rika" i "O Prozoru u Vrlici". U tim je poglavljima naveo i najbitnije podatke o uglednijim pripadnicima plemenitog roda Čubranića,¹⁸ ali je temelj njegova vodiča ipak materijalna ostavština vrhričkog ranosrednjovjekovlja s kojom se on kao arheolog i najviše bavio. No, kulturno-povijesni vodič Mladena Ančića prvenstveno je prikaz livanjske prošlosti iz pera povjesničara te je kao takav pravo historiografsko osvježanje u poznavanju, među ostalim, i povijesti plemenitog roda Čubranića. Autor je u tom vodiču iskoristio priliku da, uz nove izvorne podatke o pojedinim članovima roda Čubranića, znanstvenoj i široj javnosti u poglavljima "Prva naselja i organizacija županije" i "Društvo županije" ponudi i rješenje podrijetla i socijalnog statusa plemenitih Čubranića.¹⁹

U kategoriju znanstvenih radova koji su s obzirom na svoju temu tek periferno dotakli pojedine pripadnike, *hiže* i *kolihščine* plemenitog roda Čubranića među prve spada rad Dane Grubera o događajima iz biografske povijesti kneza Nelipića. Autor je tom prilikom u nekoliko navrata istakao ulogu najuglednijih plemića iz Hliv-

¹⁵ Usp. V. Klaić, Građa za topografiju Hlivanjske županije, str. 16-19.

¹⁶ Usp. Mladen Ančić, Ser Ciprijan Zaninov. Rod i karijera jednog splitskog patricija druge polovice XIV. st., *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, sv. 39, Zadar 1997., str.38; Anđelić, Povelja kralja Dabiše, str. 140-141.

¹⁷ Usp. Srećko M. Džaja, Politička i crkveno-politička pripadnost livanjskog kraja kroz povijest, u: Boško Marijan (ur.), *Livanjski kraj u povijesti*, Split – Livno 1994., str. 136.

¹⁸ Milošević, *Vrlika starohrvatska župa*, str. 9-15.

¹⁹ Usp. Ančić, *Livno*, str. 8-12 i 16-20. Podrobniji osvrt na Ančićev prijedlog rješenja podrijetla Čubranića vidi niže u poglavlju "Podrijetlo plemenitog roda Čubranića".

na, ne povezujući ih s plemenitim rodom Hlivnjana odnosno Čubranića.²⁰ Objavljujući svoje, u hrvatskoj historiografiji još uvijek temeljno, djelo hrvatskoga grboslovlja, Ivan Bojničić ponudio je dva heraldička znaka za Čubraniće i Berislaviće. Upozorio je da obitelj Berislavića Malomlačkih vuče podrijetlo iz Vrlike u Kninskoj županiji te da je pripadala plemenitom rodu Čubranića (*de genere Cyprianorum*). Istakao je zatim da joj je rodonadželnikom bio Stjepan koji se je krajem 15. st. doselio u Turopolje te da se ona ne smije poistovjećivati s velikaškom obitelji Berislavića Grabarskih.²¹ Nezaobilazan doprinos poznavanju problematike pojave nazivlja "pleme", "genus" i "generatio" u izvornomu gradivu pružio je tek Stjepan Antoljak, precizirajući i vrijeme pojave tog nazivlja u slučaju Čubranića. Upozorivši, naime, na domišljanje Vjekoslava Klaića da su se Čubranići "isprva zvali Hlivnjani ili Hlevnjani" te da je to sasvim "proizvoljna kombinacija bez ikakve jače podloge",²² on tek u razdoblju od 1382. do 1409. prepoznaje Čubraniće koji se navode kao "genus", a nakon toga kao one koji se navode kao "generatio".²³ Na više je mjesta u tomu istom članku donio izvorne podatke o pojedinim Čubranićima koji su posjedovali nekretnine u zadarскоj okolini ili pak živjeli u samom Zadru,²⁴ a podatak o izvjesnomu Hrvoju Hrvatiniću *de genere Zubranich*, koji je pronašao u svescima zadarskoga javnog bilježnika Teodora de Prandina, naveo ga je i na pomisao da su braća Hrvoje i Vuk Vukčići Hrvatinići bili pripadnicima "plemena Čubranić iz Livna".²⁵ Pogrešnu je pretpostavku iznio i Bogumil Hrabak u studiji o tradiciji pamćenja srednjovjekovne Bosne u ranomodernomu Dubrovniku, kad je prijepise dokumenata s kraja 14. st., koje je u drugoj polovini 16. st. dao učiniti Toma Budislavić, potomak hiže Vladislavića od plemenitog roda Čubranića, proglasio falsifikatima.²⁶ Pavao Anđelić je i prije spomenute svoje rasprave o "Bosanskim Čubranićima – Čubretićima" u više navrata najjav-

²⁰ Dane Gruber, *Nelipić, knez cetinski i kninski*, Zagreb 1886., str. 13 [spomenuti su sinovi Mihovilići iz Livna], 19 [Mihovilići], 26-27 [knez Juraj Mihovilić iz Livna], 29 [Mihovilić i Tvrtko sin Vladislavićev za koje je pogrešno zaključio da je riječ o Tvrtku sinovcu bana Stjepana Kotromanića, odnosno sinu Vladislava brata bana Stjepana Kotromanića], 30-31 [Mihovilići] i 49 [knezovi Vladislav i Ratko Ciprijanići].

²¹ Usp. Ivan Bojničić, *Der Adel von Kroatien und Slavonien*, Bd. 4, Abt. 13, Nürnberg 1899., str. 16, tab. 11 i str. 30, tab. 23.

²² Stjepan Antoljak, Izumiranje i nestanak hrvatskog plemstva u okolini Zadra, *Radovi Instituta JAZU* 9, Zadar 1962., str. 90, bilj. 562.

²³ Isto, str. 92-93.

²⁴ Isto, str. 90, 102, 104, 109 i 113.

²⁵ Usp. isto, str. 90, bilj. 563; isto, str. 106.

²⁶ Usp. Bogumil Hrabak, Tradicija o srednjovjekovnoj Bosni u Dubrovniku XV i XVI veka, u: *Radovi sa simpozija "Srednjovjekovna Bosna i evropska kultura"*, Izdanja Muzeja grada Zenice III, Fikret Ibrahimpašić (ur.), Zenica 1973., str. 347 i 353, bilj. 34; Hrabakovu tvrdnju da je riječ o krivotvorini učinjenoj 1569. god. u Senju i potvrđenoj Tomi Budislaviću kao autentičnu god. 1599. u Dubrovniku pobio je već Mladen Ančić analizirajući onaj dio Dabišine potvrđnice, koji se odnosio na darovnicu terena u blizini grada Knina iz 1389. god.; usp. Mladen Ančić, Knin u razvijenom i kasnom srednjem vijeku, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, sv. 38, Zadar 1996., str. 92-93, bilj. 134.

ljivao potrebu pisanja posebne studije o njima, jer "izvori dozvoljavaju da se ovaj rod prati kroz više stoljeća",²⁷ međutim, podrobniju je analizu vijesti dokumenata u kojima se pojavljuju Čubranići, osobito medvedgradski kapetan Stjepan Berislavić i njegov sin Juraj, učinila tek Nada Klaić. Njoj su, ipak, te analize poslužile u pisanju povijesne monografije o Trogiru i o Medvedgradu, medvedgradskom vlastelinstvu i njihovim vlasnicima.²⁸ Sličan je metodološki pristup Čubranićima imao i Josip Kolanović koji je iskoristio saznanja stečena na proučavanju gradiva javnih bilježnika Šibenika i Zadra 15. stoljeća te je u studiji o kasnosrednjovjekovnom Šibeniku naveo kako je Juraj Galešić 1443. god. kao poslanik i opunomoćenik bosanskoga kralja pregovora sa šibenskim knezom o zakupu pašnjaka kraj rijeke Krke.²⁹ Jednako tako, sasvim izdvojen podatak o jednomu Berislaviću od roda Čubranića donosi u svojoj doktorskoj disertaciji Damir Karbić. Proučavajući gradivo za povijest plemenitog roda Šubića naišao je u ostavštini Ivana Lučića Luciusa na prijepis dokumenta iz 1337. god. u kojemu se spominje Stjepan Berislavić od Vrhrike kao jedan od jamaca Hrani Gradiniću, a kojega je knez Mladen III. Šubić iz Klisa pustio na slobodu pod uvjetom da se kloni ikakve službe ili saveza s njegovim tadašnjim neprijateljima (knezom Nelipićem, njegovim nećakom Konstantinom ili s Budislavom Ugrinićem).³⁰ Tomislavu Raukaru podatci o prvima poznatim plemenitim Hlivnjanima uz pripadnike ostalih plemenitih zajednica služe kako bi, primjerice, na što jasniji način prikazao temeljne procese u oblikovanju slojeva i imovinskog razdvajanja plemstva u srednjovjekovnoj Hrvatskoj.³¹

U treću skupinu znanstvenih priloga koji spominju Čubraniće spadaju oni s područja arheologije i povijesti umjetnosti. Zanimanje je ne samo za taj plemeniti rod već i za sve pripadnike *hiže* Berislavića poraslo od trenutka kad je seljak Petar Marijan god. 1939. donio u Kninski muzej šest pozlaćenih aplika pojasne srebrne garniture pronađenih pod najvećim sandučastim kamikom na groblju uz crkvu Sv. Spasa

²⁷ Tako je u preliminarnom popisu bosanskih velikaških rodova naveo Čubretiće, Mihoviloviće, Bubanjiće, Voihniće i Galešiće kao ogranke "starog županskog roda Hlivnjana"; usp. Pavao Anđelić, *Barones Regni* i državno vijeće srednjovjekovne Bosne, *Prilozi Instituta za istoriju*, sv. 11-12, Sarajevo 1975.-1976., str. 37; isti, *Studije o teritorijalnopoličkoj organizaciji srednjovjekovne Bosne*, Sarajevo 1982., str. 241.

²⁸ Nada Klaić, *Trogir u srednjem vijeku: Javni život grada i njegovih ljudi*, Povijest grada Trogira 2/1, Trogir – Split 1985., str. 208, 245, 247 i 251; ista, *Medvedgrad i njegovi gospodari*, Ljubljana – Zagreb 1987., str. 167, 169, 176-179, 182-186, 193, 195-196 i 222. U monografiji o Trogiru (usp. str. 251.) počinila je istu pogrešku kao i Dane Gruber (usp. gore bilj. 20) zamijenivši kneza Tvrtka Vladislavića od Vrhrike s Tvrtkom Kotromanićem, sinom Vladislava, kasnijim banom i kraljem bosanskim.

²⁹ Usp. Josip Kolanović, *Šibenik u kasnome srednjem vijeku*, Zagreb 1995., str. 176, bilj. 17.

³⁰ Usp. D. Karbić, *The Šubići of Bribir*, str. 108 i 269, bilj. 908-909. Taj dragocjen podatak o Berislavićima u prvoj polovini 14. st. Karbiću je, međutim, poslužio kako bi što vjernije opisao položaj nasljednikâ Pavla I. Šubića Bribirskog na središnjim prostorima srednjovjekovne Hrvatske nakon što mu je sin Mladen II. poražen god. 1322. kod Bliska u blizini Klisa.

³¹ Raukar, *Seljak i plemić*, str. 38-39.

na vrelu Cetine.³² Ispostavilo se da je riječ o vrlo raskošnom pojasu (71 sačuvana aplikacija – op. a.) za koji je Gunjača isprva vjerovao da je pripadao odličnoj pokojnici,³³ ali se uskoro ispostavilo da je riječ o, vjerojatno, vrlo uglednom predstavniku lokalnog plemstva ukopanom u suhozidnu raku ispod najmonumentalnijega nadgrobnog spomenika kraj Svetog Spasa. Postavilo se, jasno, pitanje tko bi mogao biti vlasnikom tog pojasa, ali i zlatnog prstena sa šesterokutnom kazetom u kojoj je uloženo ahatno oko.³⁴ Upravo je Gunjača pretpostavio da se grobni nalazi i prilozima ispod glomaznih kamika (budući da takva nadgrobna obilježja kao i “onog krasnog gotičkog pojasa ... ne mogu pripadati neimućnima”) imaju pripisati zapravo “uglednom rodu Berislavića i Čubretića”.³⁵ Kako je pretpostavka bila sasvim logična, nitko ju do danas nije niti pokušao osporiti, već se pažnja stručnjaka okrenula samomu pojasu ne bi li ga se uspjelo barem približno datirati i smjestiti u kulturno umjetnički ambijent u kojemu je mogao biti izrađen.³⁶ Na kraju se višedesetljetnih istraživanja povjesničara umjetnosti zaključilo da jedinu sigurnu dataciju tog zlatarskog proizvoda visokih stilskih odlika gotičkih europskih uzora pruža samo mjesto pronalaska pojasa. Grob vlasnika pojasne garniture i zlatnog prstena nalazi se, kako upozorava Nikola Jakšić, na granici dvaju polja jedinstvenoga kasnogotičkog sloja od kojih je u odnosu na crkvu Sv. Spasa južni raniji od sjevernog, pa se po svemu čini da je nastao u vremenu bliskom razdjelnici 14. i 15. stoljeća.³⁷ Druga je polovina 14. st., dakle, vremenski okvir unutar kojega valja tražiti jednoga od uglednika plemenitog roda Čubranića, stanovnika srednjovjekovnoga grada Vrhrike, vlasnika pojasa i prstena. Ipak, temelj-

³² Stipe se Gunjača potom smjesta uputio na mjesto nalaza, gdje je doznao da je bogati seljak Đuro Preočanin unajmio prezimenjaka Stevana da mu pripremi grobnicu podno tog kamika pri čemu je pronađen velik broj aplikacija od kojih je šest spomenutih dospjelo u ruke djece koja su ih krišom odnijela i predala Petru Marijanu. Gunjači je tada uspjelo otkupiti još devet, po selu podijeljenih, aplikacija, a tek nakon Drugoga svjetskog rata i ostalih 56 komada, koje je Đuro Preočanin za života namjeravao pokloniti knezu Pavlu Karađorđeviću; usp. Stjepan Gunjača, Muzej hrvatskih starina od oslobođenja do danas, *Starohrvatska prosvjeta* [dalje: *SHP*], ser. III, Zagreb 1952., str. 227-228; isti, *Historijsko-arheološka šetnja dolinom gornje Cetine*, u: *Arheološka i historijska baština Cetinske krajine*, Zbornik Cetinske krajine, Milivoj Čatipović (ur.), knj. 2, Sinj 1981., str. 141.

³³ Gunjača, Muzej hrvatskih starina, str. 229.

³⁴ Usp. Maja Petrinec, *Kasnosrednjovjekovno groblje kod crkve Sv. Spasa u Vrh Rici*: Katalog, *SHP*, ser. III, 23, Split 1996., str. 104-106.

³⁵ Gunjača, *Historijsko-arheološka šetnja*, str. 147.

³⁶ Usp. Cvito Fisković, *Francuski gotički i renesansni majstori u Dalmaciji*, *Mogućnosti*, god. XIV, br. 1-2, Split 1967., str. 152; Nikola Jakšić, *Nakit 14. stoljeća u Hrvatskoj i Bosni*, *Radovi Filozofskog fakulteta*, god. 10, br. 23, Zadar 1984., str. 336; Marian Wenzel, *A Bosnian Kingdom Metalworking Tradition*, *Peristil*, god. XXV-XXVI, sv. 27-28, Zagreb 1985., str. 6-8. Vidi također: Nada Klaić – Ivo Petricioli, *Zadar u srednjem vijeku do 1409.*, u: *Prošlost Zadra*, Dinko Foretić (ur.), knj. 2, Zadar 1976., str. 535-536; Magdalena Dragičević, *Gotički pojas iz groba nekropole Sv. Spasa na Vrelu Cetine*, *Ethnologica Dalmatica*, vol. 1, Split 1992., str. 67-76; Mladen Ančić, *Pojasevi i druge dragocijenosti u kasnosrednjovjekovnim obiteljskim riznicama*, *SHP*, ser. III, 22, Split 1995., str. 151-160.

³⁷ Usp. Nikola Jakšić, *Kasnosrednjovjekovno groblje kod crkve Sv. Spasa u Vrh Rici*, *SHP*, ser. III, 23, Split 1996., str. 164.

nim se priručnikom za poznavanje arheološke srednjovjekovne baštine cetinskoga kraja, pa tako i vrhričke okolice u kojoj su Čubranići bili gotovo jednim posjednicima, može smatrati i jest ostvarenje Ante Miloševića.³⁸

Povjesničari koji su u sintezama medievalne povijesti Hrvatske i Bosne spomenuli Čubraniće Vrhričke odnosno Hlivanjske jesu Vjekoslav Klaić, Marko Perojević i Nada Klaić.³⁹ Jedno je od prvih kapitalnih ostvarenja u historiografskom opusu Vjekoslava Klaića i sinteza srednjovjekovne povijesti Bosne. U tom je djelu Klaić na više mjesta kronološki, počevši s padom bana Mladena II. Šubića, navodio postignuća pojedinih članova plemenitog roda Čubranića. Istaknuo je ulogu hlivanjskog vojvode Mihovilića tijekom obračuna 1324. god. između Nelipića i Jurja Šubića; istaknuo je i ulogu Jurja sina vojvode Mihovilića i Tvrtka sina kneza Vladislavića tijekom vojne intervencije kralja Karla I. Anžuvina 1326. god. protiv Nelipića.⁴⁰ Jasno, spomenuo je i darovnice za Hlívno i Vrhriku Hrvoju Vukčiću Hrvatiniću kraljeva Stjepana Ostoje i Ladislava Napuljskog, ali i Grgura Galešića, Pavla Čubretića i Jurja Čubranića, uglednike na dvorovima i u pratnji kraljeva Stjepana Ostoje i Stjepana Tomaševića, te kraljice Katarine.⁴¹ U svojoj pak sintezi o povijesti Hrvata Vjekoslav Klaić je iskoristio rezultate vlastitih, ali i istraživanja Ivana Kukuljevića Sakcinskog,⁴² Matije Mesića,⁴³ Emilija Laszowskoga⁴⁴ i Ivana Bojničića⁴⁵ o djelovanju istaknutijih članova hiže Berislavića plemenitog roda Čubranića. Za tu prigodu nije pružio ništa novoga doli kratke napomene kojom je istaknuo vjernu Stjepanovu službu hercegu Ivanu Korvinu i njegovoj supruzi Beatrici Frankapan, zahvaljujući kojoj su potonji uspjeli sačuvati u posjedu medvedgradsko vlastelinstvo s utvrdama.⁴⁶ Tijekom Drugoga svjetskog rata nastala je sinteza srednjovjekovne povijesti Bosne u kojoj je Marko Perojević obradio poglavlja političke događajnice od doba vladanja Borića bana do smrti

³⁸ Ante Milošević, *Arheološka topografija Cetine*, Katalozi i monografije 3, Split 1998.

³⁹ Vjekoslav Klaić, *Poviest Bosne do propasti kraljevstva*, repr. iz 1882., Sarajevo 1990.; prilozi Marka Perojevića u: *Povijest Bosne i Hercegovine od najstarijih vremena do godine 1463.*, repr. izd. iz 1942., Sarajevo 1991.; Nada Klaić, *Srednjovjekovna Bosna: politički položaj bosanskih vladara do Tvrtkove krunidbe (1377. g.)*, Zagreb 1989.

⁴⁰ V. Klaić, *Poviest Bosne*, str. 110 i 113.

⁴¹ Isto, str. 215, 231-232, 240, 325 i 340.

⁴² Ivan Kukuljević Sakcinski, *Događaji Medvedgrada*, *APJ* 3, Zagreb 1854., str. 48-51, 105-106 i 108-109. Isto je ponovio, doduše s nešto više podataka, i u: isti, *Beatrica Frankapan i njezin rod*, pretiskano iz *Vienca*, Zagreb 1885., str. 18, 20-22, 26, 51 i 58. Nove podatke o članovima obitelji Berislavića Vrhričkih i Malomlačkih pružio je i u: isti, *Književnici u Hrvatah s ove strane Velebita u prvoj polovini XVII. vieka*, *APJ* 9, Zagreb 1868., str. 160.

⁴³ Mesić, *Pleme Berislavića*, str. 73-75.

⁴⁴ Emilij Laszowski, *Povijest plem. općine Turopolja nekoć Zagrebačko polje zvane*, sv. 2, Zagreb 1911., str. 33-34, 226, 247 i 399-400.

⁴⁵ Bojničić, *Der Adel*, str. 16, tab. 11.

⁴⁶ Vjekoslav Klaić, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX stoljeća*, knj. 4, Zagreb 1981., str. 238.

kralja Stjepana Tomaševića i pada Bosne u osmanlijske ruke. I Perojević je poput Klaića na više mjesta kronološkim slijedom započeo spominjati pojedine Čubraniće nakon sloma moći knezova Bribirskih Šubića,⁴⁷ a na istovjetan je način postupila i Nada Klaić u svojoj sintezi.⁴⁸ Zanimljivo je da nitko od navedenih nigdje niti bilješkom nije pojasnio da je riječ o članovima hrvatskoga plemićkog roda Čubranića.

Sva postignuća izučavanja prošlosti plemenitog roda Čubranića hrvatske povijesne, heraldičke, genealoške, arheološke i znanosti povijesti umjetnosti upućuju na zaključak da su pripadnici tog roda i nakon poticajnog rada Vjekoslava Klaića, ipak, na marginama zanimanja domaćih istraživača. Takvima bi vjerojatno i ostali da se nije pokazao interes za sudbinu raseljenog plemstva s prostora srednjovjekovne Hrvatske, a time i za podrijetlo Berislavića od plemenitog roda Čubranića, te za srednjovjekovnu prošlost Hlivanjske županije.⁴⁹

Nazivlje koje određuje plemeniti rod Čubranića

Vrela 14. i 15. st. donose dva osnovna latinska termina koja su najčešće rabljena prilikom spominjanja kojega od Čubranića: *genus* i *generatio*, oba istoga značenja.⁵⁰

⁴⁷ Marko Perojević, Ban Stjepan II. Kotromanić, u: *Povijest Bosne i Hercegovine*, str. 254 [spomenut knez i vojvoda Juraj Mihovilić], 256 [vojvoda Juraj Mihovilić i Tvrtko sin kneza Vladislavića] i 260 [veliki vojvoda Vladislav Galešić]; isti, Kralj Stjepan Tvrtko I., u: isto, str. 317 [Vukac Vladislavić]; isti, Stjepan Ostoja po drugi put kralj, u: isto, str. 432 [knez Grgur Galešić]; isti, Stjepan Tomaš Ostojić, u: isto, str. 514 [knezovi Stjepan i Tvrtko Vladislavići]; isti, Stjepan Tomašević, u: isto, str. 559 [vojvoda Pavao Čubretić "z bratijom"], 565 [Radoje Bubanić], 588 [Juraj Čubranić Nikolin] i 590 [Juraj Čubranić].

⁴⁸ N. Klaić, *Srednjovjekovna Bosna*, str. 210 [spomenuti sinovi Mihovilići iz Hlijevna], 213 [Bubanja Vojhnić i Mihovilići iz Hlijevna] i 231 [veliki vojvoda Vladislav Galešić].

⁴⁹ V. Klaić, Građa za topografiju Hlivanjske županije, str. 13-24; Ančić, *Livno*, str. 16-20 i 23-28; Jurković, Raseljena plemićka obitelj, Dio 1.; isto, (Dio drugi – Nasljednici Stjepana Berislavića tijekom 16. st.), *Zbornik OPZ HAZU*, vol. 21, Zagreb 2003., str. 119-180.; isti, *The Fate of the Croatian Noble Families in the Face of Ottoman Advance*, neobjavljena doktorska disertacija, Medieval Department of Central European University, Budimpešta 2004., str. 62-79; Maček – Jurković, Rodoslov Berislavića, str. 285-341.

⁵⁰ Kronološkim redom: god. 1366. *de genere Ciprianorum* (usp. Šime Ljubić (pri.), *Listine o odnošajih između južnoga Slavenstva i Mletačke Republike*, vol. 5 [dalje: *Listine* 5], Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium [dalje: MSHSM] 5, Zagreb 1875., dok. 98, str. 336; V. Klaić, Hrvatska plemena, str. 78; isti, Građa za topografiju Hlivanjske županije, str. 17); god. 1385. *de genere Subrianich* (usp. Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti [dalje: AHAZU], Zbirka kodeksa, Iadrensis capituli protocollum saec. XIV [dalje: I.d.38], fol. 12.); god. 1395. *de genere Cubrianorum* (usp. Vj. Klaić, Hrvatska plemena..., str. 78; Ferdo Šišić, Ljetopis Pavla Pavlovića patricija zadarskoga, *Vjestnik Kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljskog arkiva*, sv. 6, Zagreb 1904., str. 20; Antoljak, Izumiranje, str. 75 i 98); god. 1402. *de genere Ciprianich* (usp. Kaptolski arhiv u Splitu [dalje: KAS], sv. 64, fol. 111-111'; Ančić, *Livno*, str. 17-18); god. 1406. *de genere Ciubranich* (usp. Franjo Rački (pri.), Izvadci iz kralj. osrednjega arkiva u Napulju za jugoslavjensku povijest, *APJ* 7, Zagreb 1863., dok. 53, str. 58-59; V. Klaić, Hrvatska plemena, str. 78; isti, Građa za topografiju Hlivanjske županije, str. 18); god. 1416. *de generacionum Cubranich* (usp. Državni arhiv u Zadru [dalje: DAZD], Arhiv Šibenika [dalje: AŠ], kut. 3, 3 II b.; Antoljak, Izumiranje, str. 90, bilj. 561); god. 1420. *de genere Zubranich* (usp. DAZD, Spisi

Njima je srednjovjekovna hrvatska istovrijednica bila *pleme*.⁵¹ S jedinim izuzetkom iz prijašnjih vremena, točnije iz 1194. god.,⁵² ostalo se nazivlje (*tribus, stirps, progenies, familia, casata* ili *caxata, linea, funis, parentela*) u dokumentima koji spominju Čubraniće ne pojavljuje kao što je slučaj s, primjerice, tekstovima u kojima se navodi "dvanaest plemena Kraljevine Hrvatske" ili s ispravama u kojima se pojavljuju Šubići, Mogorovići, Virevići, Dražuljani i ostali plemeniti rodovi onodobne Hrvatske.⁵³ Važno je, međutim, primijetiti da se oba korištena termina (*genus* i *generatio*) među Čubranićima počinju češće isticati tek od polovine 14. st.,⁵⁴ a da su se pripadnici tog roda u ranijem razdoblju postojanja bilježili s kraja 12. st. kao "Hlivnjani"⁵⁵ ili s početka 14. st. kao oni "od Hlivna",⁵⁶ dok su na samom početku spominjanja novog imena roda pojedinci zapisivani s pridjevkom koji svojim mjestom neposredno iza osobnog imena i svojim oblikom samo slični na obiteljsko ime, dakle, prezime "Ciprijanić",⁵⁷ odnosno

zadarskih bilježnika [dalje: SZB], Theodorus de Prandino [dalje: TdP], b. I, fasc. III, 35a; Antoljak, Izumiranje, str. 90, bilj. 563 i str. 106); god. 1435. *de genere Ciprianorum* (usp. Ivan Kukuljević Sakcinski (prir.), *Jura Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, vol. 1, Zagrabiae 1862., str. 198-199; V. Klaić, *Hrvatska plemena*, str. 78-79); god. 1498. *de genere Subranycz*, usp. Emilius Laszowski (prir.), *Monumenta historica nob. communitatis Turopolje olim "Campus Zagrabiensis" dictae. Diplomata: 1467-1526.*, vol. 2 [dalje: MHT 2], Zagreb 1905., dok. 128, str. 179.

⁵¹ Svi su ti termini etimološki vezani uz riječ *generare* i *plod*, te u osnovi označavaju stvaranje i rađanje potomstva; usp. D. Karbić, *Hrvatski plemićki rod*, str. 80.

⁵² Riječ je o dvojici pripadnika plemenitog roda Hlivnjana, koji se pojavljuju kao svjedoci u ispravi samostana sv. Krševana za posjed u Kamenjanima: ... *Vratco et Ureneiz Chleuliani nationem...*; usp. Tadija Smičiklas (prir.), *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae - Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, vol. II [dalje: CD II], Zagreb 1904., dok. 252, str. 267-268.

⁵³ Usp. Mandić, *Bratstvo*, str. 228; Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, str. 203; D. Karbić, *Hrvatski plemićki rod*, str. 81.

⁵⁴ Usp. gore bilj. 50.

⁵⁵ Kronološkim redom: god. 1182. *Gradiskauum Miroseuich Chleuinianin* (usp. CD II, dok. 178, str. 179-181; Raukar, *Seljak i plemić*, str. 38); god. 1194. *Vratco et Ureneiz Chleuliani* (usp. CD II, dok. 252, str. 267-268; Vj. Klaić, *Građa za topografiju Hlivanjske županije...*, str. 24; Raukar, *Seljak i plemić*, str. 38-39); god. 1207. *Tattaro Chleunianino*; usp. Tadija Smičiklas (prir.), *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae - Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, vol. III [dalje: CD III], Zagreb 1905., dok. 59, str. 66-67; Raukar, *Seljak i plemić*, str. 39.

⁵⁶ Kronološkim slijedom: god. 1320. *sinove Mihovilovićeve iz Livna* (usp. Gruber, *Nelipić*, str. 13); god. 1322. *comite Bubangna Woyhniß de Hlivna* (usp. Tadija Smičiklas (prir.), *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae - Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, vol. IX [dalje: CD IX], Zagreb 1911., dok. 42, str. 53; V. Klaić, *Građa za topografiju Hlivanjske županije*, str. 17; N. Klaić, *Srednjovjekovna Bosna*, str. 212-213) i *filiu Mihovilich de Clivuna* (usp. Gruber, *Nelipić*, str. 19-21; V. Klaić, *Građa za topografiju Hlivanjske županije*, str. 17); god. 1356. *Gregorius filius Gales de Hleuna*; usp. Tadija Smičiklas (prir.), *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae - Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, vol. XII [dalje: CD XII], Zagreb 1914., dok. 281, str. 376; V. Klaić, *Građa za topografiju Hlivanjske županije*, str. 17; N. Klaić, *Srednjovjekovna Bosna*, str. 282; Ančić, *Livno*, str. 18.

⁵⁷ Kronološki poredano: god. 1342. *comitibus Ivadisclavo et Ratcho Ciprianich* (usp. Šime Ljubić (prir.), *Listine o odnošnjih između južnoga Slavenstva i Mletačke republike*, vol. II, MSHSM 2, Zagreb 1870., dok. 250, str. 154; Gruber, *Nelipić*, str. 49; D. Karbić, *The Šubići of Bribir*, str. 116); god. 1355. *Novcho*

pri samom kraju tog istog stoljeća u slučaju jednoga od vrlo utjecajnih članova roda s pridjevkom "od Ciprijanića".⁵⁸ S obzirom na uporabu samog nazivlja, Čubranići nisu bili izuzetkom u usporedbi s ostalim onodobnim plemenitim rodovima Hrvatske, Slavonije i Ugarske.⁵⁹ Primjetno je, ipak, da su u usporedbi sa Šubićima oba spomenuta termina (*genus* i *generatio*) Čubranići prvi put počeli rabiti pedesetak godina kasnije, premda, kao i sami Šubići, nakon 1360. god. vrlo redovito i bez većih odstupanja.⁶⁰

U ispravi se načinjenoj pred kanonicima Splitskoga kaptola spominje god. 1366. i jedna "hiža" (*domus*) plemenitog roda Čubranića. Tom je prilikom "plemeniti muž Vlatko, sin pokojnog Ratka Matijevića od Vrhrike od plemenitog roda Čubranića od Hlevna"⁶¹ posinio svojega rođaka, "plemenitoga i odličnog viteza gospodina Jurja Ratkovića iz hiže Mihovilića od istoga plemenitog roda Čubranića",⁶² prepisujući mu sva svoja dobra koja posjeduje.⁶³ Vjekoslavu je Klaiću, uz tu, poslužila i darovnica kralja Stjepana Ostoje vojvodi Hrvoju Vukčiću Hrvatiniću iz god. 1400. kao dokaz o postojanju hiža među plemenitim "Hlivanjcima". Pokušao ih je sve i navesti,⁶⁴ pa im je uz u adopcijskoj listini spomenutog Matijevića pribrojio i Ratkoviće, premda je u toj ispravi jasno istaknuto da je Juraj Ratković ustvari član hiže Mihovilića (*de domo Michaelis*),⁶⁵ te bi se stoga navodna hiža Ratkovića morala brisati iz tog popisa.⁶⁶ Kako

Ciprianich; usp. Šime Ljubić (prir.), *Listine o odnošajih između južnoga Slavenstva i Mletačke republike*, vol. III, MSHSM 3, Zagreb 1872., dok. 408, str. 271; N. Klaić, *Srednjovjekovna Bosna*, str. 279 i 281.

⁵⁸ Kronološkim redom: god. 1397. *Vulchus Vladislauih de Ciprianich* (usp. Tadija Smičiklas – Duje Rendić-Miočević – Jakov Stipišić – Miljen Šamšalović (prir.), *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae - Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, vol. XVIII [dalje CD XVIII], Zagreb 1990., dok. 150, str. 225-226); *Vulchus Vlasdilouigh de Cyprianigh* (usp. isto, dok. 151, str. 226); god. 1399. *supplicationem nobilis viri comitis Volchi Vladislavich de Ciprianich*; usp. isto, dok. 343, str. 491-492.

⁵⁹ Usp. D. Karbić, *Hrvatski plemićki rod*, str. 80-84; Erik Fügedi, *The Elefánthy, The Hungarian Nobleman and His Kindred*, Budimpešta 1998., str. 4-6; Raukar, *Seljak i plemić*, str. 36-50; M. Karbić, *Rod Borića bana*, str. 79-196.

⁶⁰ Od tog su vremena u slučaju Šubića termini *genus* i *generatio* upotrijebljeni više od stotinu puta; usp. D. Karbić, *The Šubići of Bribir*, str. 180, bilj. 626. Usp. također: Antoljak, *Izumiranje*, str. 92-93.

⁶¹ ... *nobilis vir Vlatichus natus quondam Ratici Mathievich de Werhreka de genere Ciprianorum de Cleuna...*

⁶² ... *nobilem et egregium militem dominum Georgium Ratchovich de domo Michaelis ortum, ex eodem genere Ciprianorum...*

⁶³ Usp. *Listine* 5, dok. 98, str. 336 (regesta dokumenta vidi u: V. Klaić, *Hrvatska plemena*, str. 78; isti, *Građa za topografiju Hlivanjske županije*, str. 17). Tu su adopciju dvadesetak godina kasnije pred kanonicima istog kaptola potvrdila i Vlatkova braća Juraj i Grgur; usp. Tadija Smičiklas – Stjepan Gunjača – Jakov Stipišić (prir.), *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae - Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, vol. XVII [dalje: CD XVII], Zagreb 1981., dok. 155, str. 208-210 [Split, 24. VI. 1389.].

⁶⁴ Nije posve jasno zašto je među "kuće i porodice" plemenitih Čubranića spomenute "po rečenoj ispravi od god. 1400" ubrojio i Miličiće, koji se po prvi put javljaju u poznatim nam izvorima tek 1504. godine; usp. V. Klaić, *Građa za topografiju Hlivanjske županije*, str. 19 i 24.

⁶⁵ Vjekoslav Klaić koristi oblik *Mihovilović*, a tako i mnogi povjesničari do najnovijih vremena (usp. Gruber, *Nelipić*, str. 13, 26-27 i 29-31; Ferdo Šišić, *Pad Mladena Šubića, bana hrvatskoga i bosansko-*

bito, tim bi se hlivanjskim hižama svakako trebali pridodati, tijekom 14. st. spominjani i vrlo moćni, knezovi Vladislavići i Berislavići, pa bi u svemu na samoj razdjelnici 14. i 15. st. "Hlivanjsci", odnosno Čubranići, brojili petnaest hiža.⁶⁷ Točno taj broj ističu i plemeniti Hlivnjaci kralju Stjepanu Ostoji kad kažu da su njihovi predci prisegli pred onom dvadeset i četvoricom (rotnika kralja Ludovika I. Anžuvinskog – op. a.), nakon čega, eto, po smrti tih predaka sami "Hlivanjsci", potomci njihovi, na broju nazočni dva puta po dvanaestorica od petnaest (*ot .d.-u na desete plemenu*), očito, hiža plemenitog roda, kao prisjednici utvrđuju točan opseg posjedovnih čestica kojima kralj raspolaže prilikom darivanja vojvode Hrvoja Vukčića Hrvatinića.⁶⁸

Ta ista darovnica na posredan način pripovijeda i o većoj jedinici plemenitog roda Čubranića od one koja je u adopcijskoj listini navedena kao hiža (*domus*). Dokumenti pisani hrvatskim jezikom (glagoljicom), naime, spominju u 15. st. *kolina* ili *kolin-*

ga. Istorička studija, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini*, sv. 14, Sarajevo 1902., str. 357-359; Anđelić, *Barones Regni* i državno vijeće; str. 37; isti, *Studije o teritorijalno-političkoj organizaciji*, str. 241; N. Klaić, *Trogir u srednjem vijeku*, str. 233; ista, *Srednjovjekovna Bosna*, str. 210; Džaja, *Politička i crkveno-politička pripadnost livanjskog kraja*, str. 136; Mladen Ančić, *Putanja klatna. Ugarsko-hrvatsko kraljevstvo i Bosna u XIV. stoljeću*, Zadar – Mostar 1997., str. 133; isti, *Livno*, str. 17; D. Karbić, *The Šubići of Bribir*, str. 86, 92 i 109; isti, *Šubići do gubitka nasljedne banske časti (1322.)*, *Zbornik OPZ HAZU*, vol. 22, Zagreb 2004., str. 23). No, u izvorima su češći oblici *Mihovilić* i *Mihovelić*; god. 1322. ... *filiu Michovilich de Clivuna...* (usp. V. Klaić, *Građa za topografiju Hlivanjske županije*, str. 17; Miha Madijev de Barbazanis, *Historija*, prev. Vladimir Rismondo, u: *Legende i kronike*, Vedran Gligo – Hrvoje Morović (ur.), Split 1977., str. 173 i 377), god. 1324. ... *Georgius Michovilich vojvoda...* (usp. V. Klaić, *Građa za topografiju Hlivanjske županije*, str. 17; Miha Madijev de Barbazanis, *Historija*, str. 179-180 i 383-384), god. 1325. *Littere misse Neliptio vojvoda et Georgio Micovelich...* (usp. Šime Ljubić (prir.), *Listine o odnosajih između južnoga Slavenstva i Mletačke republike*, vol. I, MSHSM 1, Zagreb 1868., dok. 254, str. 168 i 173), god. 1326. ... *comes Georgius Michovelich...* (usp. na ist. mj.), te se stoga u ovoj raspravi i rabi oblik *Mihovilić*.

⁶⁶ Usp. V. Klaić, *Građa za topografiju Hlivanjske županije*, str. 24.

⁶⁷ U ispravi kralja Stjepana Ostoje spomenuta su redom ova "obiteljska imena" plemenitih "Hlivanjsaca": *Rajčići* (od Bistrice), *Galupi* (od Vrda), *Klaščići* (iz Dobrog), *Mratinovići* (iz Miša), *Sučići* (iz Orguša), *Jarčići* (iz Grebaca), *Voihnići* (od Bistrice), *Galešići* (od Bistrice), *Bubanići* (od Bistrice), *Ruparići* (od Bistrice) i *Dobrinovići* (od Bistrice). Među ta se "imena" moraju uvrstiti i ona plemenitih hiža, koja se pojavljuju do 1400. god., a ta su: *Mihovilići* (od Hlivna), *Matijevići* (od Vrhrike), *Vladislavići* (od Vrhrike) i *Berislavići* (od Vrhrike).

⁶⁸ ... *gospodine prisegli su naši prvi prid onimi dvadeseti i četirimi; kon togaj po smrti njih, mi dica njih, dvakrat nas dvanadesete ot dunadesete plemenu osidnici hlivanjsci...* (usp. V. Klaić, *Građa za topografiju Hlivanjske županije*, str. 18). Dio rečenice *dvakrat nas dvanadesete ot dunadesete plemenu osidnici hlivanjsci* se na različite načine transkribiralo i transliteriralo, a time i tumačilo, osobito brojčana vrijednost *dunadesete* (usp. Kukuljević, *Izvadci listinah*, str. 18; Miklošič (prir.), *Monumenta Serbica*, dok. 237, str. 247-249; Novaković, *Povelja kralja bosanskoga Stjepana Ostoje*, str. 51; Ančić, *Livno*, str. 24). Kako je riječ o drugoj desetici jedne stotine, slovni znakovi prije te desetice (*nadesete*) u glagoljici i bosančici moraju imati brojčanu vrijednost jedinica, te je posve jasno kako je riječ o znaku *d*, koji ima brojčanu vrijednost petice, što znači da je u tekstu navedena brojka petnaest. Naime, Novaković je čitanja *odunadesete* Ivana Kukuljevića Sakcinskog i *o-d-u na desete* Franca Miklošiča uvidom u dokument razriješio kao *ot .d.-u na desete* (usp. Novaković, *Povelja kralja bosanskoga Stjepana Ostoje*, str. 49), što bi pak u latiničnoj transliteraciji trebalo izgledati *ot 5-u na desete* sa značenjem *od petnaest*.

šćine kao uže sastavne jedinice plemenitih rodova diljem županija Kraljevstva.⁶⁹ Premda nije izrijekom spomenuta, u darovnici se kralja Ostoje može među "Hlivanjscima" nazrijeti upravo jedna takva kolinščina. Prisdjenci su, naime, kraljevom povjerenstvu objasnili da kralj nema čitav vlasnički udio nad osam sela koja pripadaju gradu Bistrici, jer su trećinski udio nad tim selima imali Vojhnići. Upozorili su ipak da trenutačno živući Vojhnići u tim selima imaju zapravo vlasnička prava samo nad trećinom trećinskog udjela u tih osam sela, jer su preostale dvije trećine trećinskog udjela "od odumrtna Galešin i Bubaniin" prešla u kraljeve ruke.⁷⁰ I zaista, Galešići su u rujnu 1356. s kraljem Ludovikom I. obavili zamjenu na način da su za Bistricu u Hlivnu dobili Čavu u Pounju,⁷¹ a Bubanići vjerojatno na sličan način posjed Doljan, također u Pounju, gdje se i spominju god. 1425. kao oni koji ne pripadaju plemeni-
tom rodu Nebljuha.⁷² Važno je, dakle, ustvrditi da su potomci nepoznatog nam Vojhne, koji je u 13. st. bio vlasnikom trećinskog udjela u selima grada Bistrice, razdijelili već u prvoj polovini 14. st. taj udio na tri jednaka dijela. Nakon podjele se Vojhnići (kolinščina?) u drugoj polovini tog stoljeća spominju kao članovi različitih proširenih obiteljskih zajednica (hiža) Vojhnića, Galešića i Bubanića. U skladu s tim svaka je hiža imala podjednak (trećinski) udio u trećini od osam sela grada Bistrice pa se zato za članove hiže Vojhnića i kaže da im u Bistrici pripada *od tretine tretina; u Zagoričah tolikoje od tretine tretina; u Turah tolikoje...*

Osim tog vrlo specifičnog i rijetko spominjanog nazivlja za niže jedinice, podjele se unutar plemenitog roda Čubranića najlakše uočavaju iščitavanjima imena, koja danas zvuče kao "prezimana", njihovih obiteljskih zajednica. Oblici su takvih imena uglavnom patronimički i manjim dijelom nadimački, a u isprave su se počeli redoviti-
tije bilježiti također počevši od prve polovine 14. st., kad se uz osobno ime kojega od Hlivanjana pojavljivalo i "obiteljsko" ime s dočetcokom na -ić.⁷³ Takvi su patronimici

⁶⁹ Prikaz rasporeda sastavnih jedinica plemenitih rodova po važnosti vidi u: D. Karbić, Hrvatski plemićki rod, str. 82; Mgorović, *Dvanaest plemenitih rodova*, str. 35-42.

⁷⁰ ... voljan je držati (kralj Stjepan Ostoja – op. a.), voljan je odati, iznamši u osmi(h) selih, v ime Voihnića tretjenika, i od onene jest rota dva dila od odumrtna Galešin i Bubaniin, komu je ti daš, i to su ona sela, u kih vsim Voihničem dil od tretine tretina... (usp. Novaković, Povelja kralja bosanskoga Stjepana Ostoje, str. 52; V. Klaić, Građa za topografiju Hlivanjske županije, str. 18). Anđelić je upozorio da izričaj *od odumrtna Galešin i Bubaniin* ne mora nužno značiti izumrće obitelji ili hiže po muškoj liniji, već je po svemu sudeći riječ o devoluciji, dakle, o zamjeni dobara kojom se hrvatsko-ugarski kralj Ludovik domogao udjela Galešića i Bubanića u gradu Bistrici: usp. Anđelić, Povelja kralja Dabiše, str. 142.

⁷¹ *Nobilis vir Gregorius filius Gales de Hleuna castrum suum Byztriche in Hleuna regi Ludovico cessit, et pro eo a rege terram regalem Chaua vocatam in regno Slavonie in cambium accepit...* (CD XII, dok. 281, str. 376). Usp. također: Radoslav Lopašić, *Bihac i Bihacka krajina*, Zagreb 1890., str. 119 i 189-190; V. Klaić, Građa za topografiju Hlivanjske županije, str. 17; N. Klaić, *Srednjovjekovna Bosna*, str. 282; Ančić, *Livno*, str. 18.

⁷² Usp. AHAZU, D-III-56.

⁷³ Praksa je takvog upisivanja patronimika bila vrlo stara i u Čubranića te je zabilježena već 1182. god., kad je knez i vojvoda primorske vojske Mavro dosudio Stanči Lapčaninu selo Kokičane te naredio uvod u taj posjed. Među trinaest je svjedoka tog uvoda u posjed bilo i osam Kačića, tri

uskoro postali i imenima nižih jedinica plemenitog roda Čubranića (kolinščina i hiža), jednostavno zato što su se unuci i praunuci počeli koristiti osobnim imenima svojih djedova, odnosno pradjedova, kao svojim "prezimenima". No, takva se praksa među Čubranićima nije ukorijenila preko noći. Trebalo je gotovo stoljeće da postane običajem s određenim pravilima u isticanjima takvih "prezimeni". Kao primjer miješanja staroga i novog sustava u primjeni patronimika može poslužiti slučaj Matijina sina Ratka Matijevića i njegovih unuka Vlatka, Jurja i Grgura. Vlatko se u prije spomenutoj adopcijskoj listini napisanoj i ovjerovljenoj od strane kanonika Splitskoga kaptola predstavio 1366. god. kao "sin pokojnog Ratka Matijevića",⁷⁴ dok su se njegova braća Juraj i Grgur pred kanonicima istoga kaptola, potvrđujući taj dokument o adopciji, izjasnili god. 1389. kao Ratkovići, dakle, sinovi pokojnog Ratka Matijevića.⁷⁵ Da slučaj bude još zamršeniji, posvojeni je sin njihova brata Vlatka bio Juraj Ratković, dakle sin Ratkov, ali iz hiže Mihovilića (*de domo Michaelis*),⁷⁶ za kojega je splitskim kanonicima sâm Vlatko prilikom posinjenja naglasio da mu je rođak (*consaguineus*). No, već je unuk Ratka Matijevića "odustao" od očeva patronimika pa je kao svoj "odabrao" upravo djedov (Matijević), te se stoga god. 1425. prilikom razvoda posjeda među zavađenim stranama, kao jedan od dvanaestorice plemenitih susjeda i svjedoka, povjerenicima Kninskoga kaptola i predstavio kao "Hrvatini Matijević od Vrhrike".⁷⁷ Postupci su pojedinih Čubranića u procesu usvajanja ustaljenog imena obitelji, pa i hiža, bili očito tijekom 14. st. još uvijek neujednačeni⁷⁸ i vjerojatno su, kao i među Šubićima, ovisili o više čimbenika poput društvenog položaja, političkog ugleda i imovinske moći nositelja patronimskog eponima (u ovom slučaju Ratkova oca kneza Matije od Vrhrike s početka 14. st.), potom o broju njegovih direktnih potomaka itd.⁷⁹ Određeni je stupanj stalnosti takvih imena, po svemu sudeći, postignut na samomu prijelazu iz 14. u 15. stoljeće pa i nije čudno što se među "Hlivanjscima" u donacijskoj listini bosanskoga kralja Stjepana Ostoje mogu prepoznati imena hiža, pa čak i jedne njihove kolinščine.

Temeljem ovog pregleda kronologije usvajanja nazivlja pojedinih razina srodstva među Čubranićima može se zaključiti da je njihov plemeniti rod bio složenom jedinicom nižih sastavnica, koje su bile njezinim kohezivnim i aktivnim dijelovima, a

Praskvića i dva Crnoseka, a pristav je bio Gradislav Mirošević Hlivnjanin (... *nostrum pristaldum Gradislauum Miroseuich Chleuinianin...*); CD II, dok. 178, str. 179-181.

⁷⁴ Usp. gore bilj. 61.

⁷⁵ CD XVII, dok. 155, str. 208-210.

⁷⁶ Usp. gore bilj. 62.

⁷⁷ ... *ubi in facie eorundam predictos duodecim nobilis vicinios et conmetaneos videlicet; Mislenium filium Radissini de dicta Priluka cum suis predictis conmeatoribus vicinis et conuicinis signanter Heruatino Mathieuich de Werhrhika...*; AHAZU, B-XV-24-I-1, 340-343.

⁷⁸ Ta tvrdnja vrijedi za sve hiže plemenitih Čubranića o kojima postoje iole detaljniji podatci, dakle, uz Matijeviće i za Mihoviliće, Vladislaviće i Vojhniće.

⁷⁹ Usp. D. Karbić, *The Šubići of Bribir*, str. 181-182.

ne posve odijeljenim subjektima. Takvo objašnjenje potvrđuje i činjenica da su imena obitelji, petnaestak hiža i jedne uočene kolinščine Čubranića redovito zapisivana uz ime plemenitog roda i uz pridjevak "od Hlivna" (*de Hlevna*) ili "od Vrhrike" (*de Verhreka*), dvaju središta upravnih teritorijalnih jedinica Kraljevine Hrvatske u kojima su i iz kojih su Čubranići djelovali. To je nazivlje na prijelazu iz 14. u 15. st. konačno ujednačeno, pa su se u latinskim dokumentima za plemeniti rod pojavljivale kao istoznačnice *genus* i *generatio*, a u hrvatskim ispravama istovjetan termin *pleme*. Svi navedeni pokazatelji razvojnog procesa usvajanja ujednačenog nazivlja za proširenu krvnu zajednicu sastavljenu od više naraštaja rođaka podijeljenih u pobočne grane upućuju na zaključak da je među pripadnicima plemenitog roda Čubranića taj proces dovršen u istom razdoblju u kojemu su i ostali hrvatski plemeniti rodovi ujednačili vlastito nazivlje.

Podrijetlo plemenitog roda Čubranića

Hrvatska je historiografija iznjedrila dvije posve suprotstavljene hipoteze o podrijetlu te time i o društvenom položaju kao i o ulozi Čubranića u srednjovjekovnoj Hlivanjskoj županiji i distriktu Vrhrike Kninske županije. Vjekoslav se Klaić, objašnjavajući korijene Čubranića, držao svoje hipoteze o postanku hrvatskih plemena, koje je prepoznao u razdoblju doseobe Hrvata osvajača organiziranih u sedam ili osam plemena spomenutih u djelu splitskog arhiđakona Tome. U Klaićevoj su hipotezi, dakle, sva kasnija "plemena" svoj postanak izvodila iz tih plemena, kojima su po tradiciji zapisanoj u djelu cara Konstantina VII. Porfirogeneta bili na čelu petorica braće i dvije sestre.⁸⁰ Pleme Hlivnjana, doduše, nije bilo dionikom ustanove "dvanaest hrvatskih plemena", ali je po Klaiću bez ikakve sumnje ulazilo u red "nedvojbene plemena",⁸¹ koje je u hlivanjski kraj "donijelo sa sobom tradicije o kneginji ili kraljici Bugi"⁸² jer se, po svemu sudeći, "odijelilo od plemena Bužani", kojemu je matičnim prostorom bila istoimena županija u ličkom dijelu Hrvatske. Za tu je pretpostavku našao uporišta u livanjskoj topografiji – imenima Buškog blata i Bužanin-grada.⁸³

U novije je vrijeme široj čitateljskoj publici i znanstvenoj javnosti ponuđena nešto drugačija hipoteza o podrijetlu "ratničke skupine Hlevnjana". Za Mladena su Ančića ti "Hlevnjani" u eri izgradnje središnjega "tvrđog grada" i uspostave županove vlasti morali biti oformljeni u kontrolirane organizacije vojne službe kako bi stekli pravo na podjelu zemljišnih posjeda, a to jest proces koji se već zbivao na teritoriju čitave

⁸⁰ Usp. Vj. Klaić, *Hrvatska plemena*, 14-15; isti, *Povijest Hrvata* 1, str. 47-48.

⁸¹ Isti, *Hrvatska plemena*, str. 77.

⁸² Jednoj od dvije spomenute sestre i petorice braće pod čijim su se vodstvom Hrvati doselili u provinciju Dalmaciju na poziv bizantskog cara Heraklija početkom 7. stoljeća.

⁸³ V. Klaić, *Grada za topografiju Hlivanjske županije*, str. 24.

ranosrednjovjekovne Hrvatske Kneževine. Pitanje komu su služili ti ratnici kao posadnici utvrđenih gradova, dakle kao gradokemti (*iobagiones castrī*), autor ostavlja otvorenim ali upozorava da se iz darovnice bosanskoga kralja Ostoje od 8. prosinca 1400. može zaključiti kako su se već do tada u tolikoj mjeri razvili da su bili organizirani u čak deset rodova.⁸⁴ Zaključuje stoga da je teško povjerovati kako još iz ranosrednjovjekovlja “datira i organizacija 10 rodova profesionalnih vojnika i zemljišnih posjednika kakvu zatječemo 1400. godine”,⁸⁵ da bi na koncu Čubraniće/Ciprijaniće, ipak, pribrojio “krugu onih 10 rodova profesionalnih vojnika/posjednika”, dakle, jednoj od “rodbinskih zajednica” hlivanjskih gradokmeta kojoj je u nepoznatu trenutku uspjele steći, “najvjerojatnije kraljevskom darovnicom, i posjede preko Dinare, u vrličkome kraju”.⁸⁶

S obzirom na važnost problema te se dvije hipoteze moraju zasebno analizirati kako bi ih se moglo usporediti i, na kraju, potvrditi (ne)opravdanost pruženih objašnjenja mogućeg podrijetla plemenitog roda Čubranića. Vjekoslav je Klaić ispravno primijetio da su prvi put u poznatim izvorima zasjeđena trojica Hlivnjana tek god. 1194.,⁸⁷ ali ga to nije priječilo da ih veže za pleme kojemu je na čelu u vrijeme doseobe Hrvata bila kneginja Buga (rod Bužana).⁸⁸ Golema se polutisućljetna vremenska distanca od razdoblja postojanja navodnog “plemena Bužana” do pojave “plemena Hlivnjana ili Hlevnjana” ne može i ne smije zanemarivati, pa na temelju dva toponima donositi dalekosežne zaključke o doseljenju dijela “plemena” poteklog iz “tradicije o kneginji ili kraljici Bugi” u županiji Hlivno, jer bi se oslanjajući se na domaću toponimiju, moglo jednako tako zaključiti kako su se dijelovi tog “plemena” raspršili diljem srednjovjekovnih hrvatskih zemalja.⁸⁹ Sličnom bi se, ali isprav-

⁸⁴ Problem povezanosti i poistovjećivanja stanja u Hlivnu s prijelaza 14. na 15. stoljeće s onim iz ranijih stoljeća Ančić stavlja pod veliki upitnik iako je “svojevrsni gremij posjednika” s područja Hlivanjske županije u toj ispravi tvrdio “kako je riječ o organizaciji i stanju iz duboke starine, ‘od korena’”. Stoga se ograđuje upozorenjem kako “za srednjovjekovni mentalitet i stanje uspostavljeno prije 50-tak godina je ono koje se izvodi ‘od korena’”, ali opetovano čitatelja već u idućoj rečenici vraća na razvojne procese uspostava lokalnih struktura vlasti na čelu sa županima i vojnim posadama u “tvrdim gradovima” ranosrednjovjekovne Hrvatske; usp. Ančić, *Livno*, str. 10-12.

⁸⁵ Isto, str. 12.

⁸⁶ Isto, str. 17.

⁸⁷ CD II, dok. 252, str. 267-268.

⁸⁸ Usp. gore bilj. 82.

⁸⁹ Uz spomenuta dva toponima u okolici Livna i naselja *Bwzyn*, *Buzyn*, *Bwsyn* na području srednjovjekovne Slavonije u županijama Zagreb i Varaždin (usp. Josip Adamček – Ivan Kampuš (prir.), *Popisi i obračuni poreza u Hrvatskoj u XV i XVI stoljeću*, Izvori za hrvatsku povijest 3, Zagreb 1976., str. 592), te mjesta *Bužim*, *Bužnjak* i *Bužak* kraj Novoga u Lici i županija *Bužani* u srednjovjekovnoj Hrvatskoj (usp. Vjekoslav Klaić, *Građa za topografiju ličko-krbavske županije u srednjem vijeku*, *VHAD*, n. s. VI, Zagreb 1902., str. 15; Stjepan Pavičić, *Seobe i naselja u Lici*, Zbornik za narodni život i običaje, sv. 43, Antropografska istraživanja 3, Zagreb 1962., str. 300; Branimir Gušić, *Naselje Like do Turaka*, u: *Lika u prošlosti i sadašnjosti*, sv. 5, Karlovac 1973., str. 33) svjedoče o raširenosti tog imena na hrvatskim prostorima.

nijom, dedukcijom toj Klaićevoj moglo tvrditi da su pripadnici plemenitog roda Hlivnjana/Čubranića preko svoje toponimije sačuvali tragove predaje o petorici braće i dvije sestre (točnije o sestri Bugi) baš kao što su to čuvali i pojedini plemeniti rodovi u ostalim županijama Hrvatske i Slavonije. No, vjerojatnijom bi se činila pretpostavka da su Čubranići ustvari sačuvali predhrvatski latinizirani naziv gore Bulzin (*mons Bulsinius*) ilirskog podrijetla na kojoj je bila postaja rimske ceste između Solina (*Salona*) i Srebrenice (*Argentaria*), upravo onako kako su Hrvati, poput većine doseljenika u povijesti migracija, preuzimali starinska toponimska imena jezično ih prilagođujući vlastitomu izgovoru.⁹⁰ Toponimska "sjećanja" na Bugu nisu, dakle, i ne mogu biti dokazom za "bužansko podrijetlo" tih rodova.

Pretpostavka je pak Mladena Ančića o gradokmetском podrijetlu Hlivnjana i njihovu položaju u tadašnjemu hrvatskom društvu izvedena iz izjave hlivanjskih prisjednika kojom su upozorili kralja Stjepana Ostoju da ima sva prava nad Hlivnom i gradom Bistričkim *iznamši u osmi(h) selih, v ime Voihnića tretjenika ... i to su ona sela, u kih vsim Voihničem, dil od tretine tretina, i s timi su bili gradu kmetije* (masnim slovima istaknuo I. J.), *i to su onog sela: prvo u Bistrīci, od tretine tretina...*⁹¹ To je jedino mjesto u darovnici na kojemu plemeniti prisjednici izrijekom spominju gradokmete.⁹² U kakvu su kontekstu, dakle, ti hlivanjski gradokmeti u tom dijelu rečenice uopće spomenuti i mogu li se poistovjetiti s posjednicima Vojhničima? Gradokmeti se tu očito ne spominju kao oni koji se imaju poistovjetiti s Vojhničima, već kao oni koji su kao posadnici grada Bistrice imali zemljišne čestice i/ili živjeli na posjedima Vojhnića, dakle, na trećini trećinskog udjela Vojhnića u tih osam sela. Umetak je o gradokmetima zapravo poruka kralju Stjepanu Ostoji da je kao onedavni vlasnik naslijedio sva prava nad bistričkim gradokmetima kao i nad zemljišnim česticama u selima pripadajućima gradu Bistrici s izuzetkom dijelova gradokmetских zemljišta na posjedovnim prostorima *Voihnića tretjenika*. U žarištu interesa kralja Stjepana Ostoje i njegovih povjerenika nisu, dakle, gradokmetska imanja i sami gradokmeti, koji ionako pripadaju gradu Bistrici, već ona posjedovanja za koja bi *osidnici, plemeniti ljudi i ine vrste dobri ljudi* mogli sa sigurnošću posvjedočiti *tko bi koje plemenščine od korena u Hlivanjskoj Vrhovini, odnosno, što pristoji gradu Bistričkomu*,⁹³ kako bi kralj mogao točno navesti koga i što daruje vojvodi Hrvoju i njegovu sinu, a da pritom ne ošteti plemenite posjednike *od korena u Hlivanjskoj Vrhovini*.⁹⁴ Iz svega se navedenog u Ostojinj

⁹⁰ Usp. Antun Mayer, Bosna u ilirsko doba, u: *Povijest Bosne i Hercegovine*, str. 105-106.

⁹¹ Usp. Novaković, Povelja kralja bosanskoga Stjepana Ostoje, str. 52; V. Klaić, Građa za topografiju Hlivanjske županije, str. 18.

⁹² Već je Mažuranić ispravno objasnio imovinski i društveni položaj gradokmeta (*iobagiones castri*) u srednjovjekovnim hrvatskim zemljama. Riječ je o slobodnim posjednicima zemljišta, koji su bili dužni "da vojuju za kralja, naročito da brane grad kraljev, pod kojim stoje"; usp. Vladimir Mažuranić, *Prinosi za hrvatski pravno-povijesni rječnik*, Zagreb 1908.-1922., str. 352-353.

⁹³ Novaković, Povelja kralja bosanskoga Stjepana Ostoje, str. 50-51; V. Klaić, Građa za topografiju Hlivanjske županije, str. 17.

darovnici može zaključiti da gradokmeti god. 1400. obitavaju u okolici Bistrice i obavljaju u njoj svoju vojničku dužnost te da tim “profesionalnim vojnicima/posadnicima” do te godine nije, kao niti onima u vinodolskim općinama, uspjelo zadobiti plemeniti status kako je to uspjelo tijekom 13. i 14. st. mnogim gradokmetским zajednicama.⁹⁵ Štoviše, jednom se od Čubranića (izvjesnomu Vojhni) posrećilo da, baš nekako u doba kad je to uspjelo knezovima Krčkim u Vinodolu, nametne svoju kontrolu nad Bistričkim gradom i njegovim gradokmetima te da zadobije barem djelomičan udio (trećinski) u zemljišnim pripadnostima toga grada. Pitanje je, međutim, jesu li i plemeniti posjednici *od korena u Hlivanjskoj Vrhovini*, dakle Čubranići, vukli podrijetlo iz gradokmetске zajednice, koja se nakon raslojavanja podijelila u *plemenite* i one (brojnije?) neplemenite članove, koji su od vremena Vojhne i njegovih sinova, obavljajući svoju posadničku dužnost u Bistrici, i nadalje pripadali skupini *inih dobrih ljudi* županije Hlivno, dakle, nižemu privilegiranom socijalnom sloju županijskog stanovništva. Što se odista može reći o podrijetlu plemenitih Čubranića?

Obojica autora suprotstavljenih hipoteza, i Vjekoslav Klaić i Mladen Ančić, ipak kreću od ispravne i sasvim logične pretpostavke da Čubranići pripadaju sloju Hrvata ratnika. Vojna funkcija proistječe iz same naravi uloge plemstva i ona jest bila i u najvećoj mjeri i ostala temeljem plemenitosti pojedinaca ili obiteljskih zajednica dok su god postojale države monarhijskog tipa. Čubranići se, dakle, od samih početaka pojavljivanja u izvorima ističu svojom ratničkom ulogom, ali i oblikom obiteljske strukture koja se temeljila na predaji o zajedničkom pretku, nekom Ciprijanu (hrv. Čubran)⁹⁶ o kojemu, nažalost, ne postoje neupitni podatci.⁹⁷ Plemići gradokmetskog

⁹⁴ Gradokmeti su hlivanjski, vjerojatno, tek nakon darivanja kralja Ostoje uglavili s vojvodom Hrvojem Vukčićem Hrvatinićem međusobne obveze i prava, kao što su činili i s prijašnjim vlasnicima Bistrice. Na sličan su način isto učinili i gradokmeti vinodolskih općina s knezovima Krčkim kad su ovi postali vlasnicima Vinodola; usp. Maurizio Levak, Podrijetlo i uloga *kmetâ* u vinodolskom društvu XIII. stoljeća, *Zbornik OPZ HAZU*, vol. 19, Zagreb 2001., str. 35-81.

⁹⁵ Tek je u novije doba položaj koji je u srednjovjekovnim društvima hrvatsko-ugarske državne zajednice zauzimao “slobodnjak ili kraljevski vitez, odnosno mali plemić”, kako se često u domaćoj historiografiji gradokmeta u Hrvatskoj i Slavoniji naziva (usp. npr. Nada Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, Zagreb 1976., str. 330), privukao pažnju hrvatskih i mađarskih povjesničara: usp. Attila Zsoldos, *A szent király szabadjai. Fejezetek a vájobbágság történetéből* [Slobodnjaci svetog kralja. Poglavlja iz povijesti gradokmeta], *Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok* 26, Budimpešta 1999; Levak, Podrijetlo i uloga *kmetâ*, str. 35-77; Pál Engel, *The Realm of St. Stephen. A History of Medieval Hungary, 895-1526*. London – New York 2001., str. 69-74; Lujo Margetić, Vinodolska općina i vinodolski *kmeti*, *Rad HAZU* 485, Razred za društvene znanost, knj. 40, Zagreb 2002., str. 129-167.

⁹⁶ O hrvatskoj inačici imena Ciprijan vidi: V. Klaić, *Hrvatska plemena*, str. 77, bilj. 1; Ančić, *Ser Ciprijan Zaninov*, str. 40, bilj. 12.

⁹⁷ Uostalom, za većinu plemenitih rodova u Hrvatskoj i ne postoje podatci o njihovim rodonačelnicima (usp. V. Klaić, *Hrvatska plemena*, str. 19, 34-35, 36-37; 43, 44, 44-45, 54-55, 59-60, 67, 68 i 69). Tradicija, primjerice, o rodonačelniku kao i najranije rodoslovne veze Šubića Bribirskih također nisu sačuvane u pisanim vrelima, a niti pitanje etimologije njihova imena još uvijek nije riješeno; usp. D. Karbić, *The Šubići of Bribir*, str. 27-28 i 148.

podrijetla u srednjovjekovnoj Hrvatskoj i Slavoniji takvu tradiciju nisu imali, niti su ju mogli imati. Oni su svoju plemenitost temeljili na tradicijama njihove prvotne vojne formacije = postrojbe = zajednice, dakle *općine*, pa su nju isticali i po njoj nosili vlastito ime odnosno pridjevak.⁹⁸ Uz tradiciju o zajedničkomu krvnom podrijetlu, sljedeće je bitno svojstvo koje Čubraniće definira kao plemeniti rod odnos prema imovini. Ona je od svih pripadnika Čubranića tretirana kao zajednička, pa su se upravo zato i trudili da svim pravnim sredstvima osiguraju svoje prirodno pravo nesmetanog prijenosa dijelova "plemenščine" na najbliže rođake u slučajevima mogućih izumiranja po muškoj liniji pojedinih obitelji plemenitog roda.⁹⁹ Takvo pravo članovi plemićkih općina gradokmetskog podrijetla nisu imali pa su njihovim posjedima u slučaju izostanka muškog nasljednika operirali vlasnici (vladari ili nasljedni knezovi/grofovi itd.) kao s ošasnim dobrom.¹⁰⁰ Čubranići su, naime, ne samo od strane Vjekoslava Klaića i mnogih hrvatskih povjesničara već i od strane svojih suvremenika tijekom čitavoga poznatog srednjovjekovnog dijela njihove povijesti bili tretirani kao "nedvojbeno pleme". Nigdje niti traga ikakvu postupku, nakani ili aluziji njihovih suvremenika kojima bi se prepoznalo nekakvo drugačije podrijetlo, pa tako niti ono gradokmetsko. Uostalom, nitko poznat gradokmetskog podrijetla nije već na samomu početku 14. st. toliko odskočio na društvenoj ljestvici da je u Hrvatskoj dosegao

⁹⁸ Primjerice, Klokočani (usp. Radoslav Lopašić, *Oko Kupe i Korane: mjestopisne i povijesne crtice*, Zagreb 1895., str. 146-148), Vinodolci (Levak, Podrijetlo i uloga *kmetâ*, str. 35-77; Margetić, Vinodolska općina i vinodolski *kmeti*, str. 129-169), Turopoljci (usp. Laszowski, *Povijest Turopolja* 1, str. 237-256; isti, *Povijest Turopolja* 2, str. 3-6), Gorički (usp. Lopašić, *Oko Kupe*, str. 91 i 146) itd.

⁹⁹ Ili u razdobljima posvemašnje ratne ugroženosti, kad je prijetio ne samo gubitak matičnih teritorija već i proces ubrzanog nestajanja pojedinih hiža roda zbog trajnog sužanjstva i pogibije članova roda u srazu s osmanskim postrojbama. Usp., primjerice, opis ponašanja Berislavića prilikom pokušaja zaštite i obrane vrhričke *plemenščine* u razdoblju od 1498. do 1514. u: Jurković, *Raseljena plemićka obitelj*, Dio 1., str. 153-156; isto, Dio 2., str. 139-141.

¹⁰⁰ Člankom je 32. Vinodolski zakon jasno propisao uvjete pod kojima su gradokmetske obitelji bez muških potomaka ili obitelji s muškim potomstvom koje su pak ostale bez nasljednika, mogle nastaviti uživati imovinu roditelja, a člankom je 33. vrlo rigorozno (sedmerostruka naknada za svakogodišnji prihod ošasnog dobra i kazna od 40 soldina za svaku godinu onomu tko bi nepravomoćno držao to isto dobro) zaštićeno ošasno pravo knezova Krčkih (usp. Josip Bratulić (prir.), *Vinodolski zakon 1288. – Faksimil, diplomatsko izdanje, kritički tekst, tumačenje, rječnik*, Zagreb 1988., str. 86-87). Na potpuno jednak način je i kralj raspolagao ošasnim dobrima u Turopolju (Luj Margetić – Magdalena Apostolova Maršavelska (prir.), *Hrvatsko srednjovjekovno pravo – vrela s komentarom*, Zagreb 1990., dok. 75, str. 179) premda su plemeniti Turopoljci gradokmetskog podrijetla stoljećima nastojali zadobiti status "pravih plemića" (*nobiles veri*) Kraljevstva, a kad im je to 1553. i uspjelo (usp. Emilius Laszowski (prir.), *Monumenta historica nob. communitatis Turopolje olim "Campus Zagrabiensis" dictae. Diplomata: 1527-1560.*, vol. 3 [dalje: MHT 3], Zagreb 1906., dok. 210, str. 317-320; N. Klaić, *Medvedgrad*, str. 216-231), nastojali su za ugovor iz 1560. god. kojim su se međusobno proglasili za "adoptivnu i diobnu braću" (*in fratres adoptivos et condivisionales*) dobiti od vrhovne vlasti potvrđnicu kojom bi osigurali onaj tip nasljednog prava koji su u srednjovjekovlju uživali pripadnici plemenitih rodova (usp. MHT 3, dok. 286, str. 439-445; Margetić – Apostolova Maršavelska, *Hrvatsko srednjovjekovno pravo*, dok. 81, str. 206). Kralj im je Rudolf II. taj ugovor potvrdio već 1582., dakle, samo tridesetak godina nakon što su primljeni u plemićki stalež Hrvatske i Slavonije kao "pravi plemići" Kraljevstva; usp. komentar u: isto, dok. 81, str. 208.

barunski status, a osobito ne oni koji u anžuvinskoj eri primanja gradokmetских zajednica u plemićki stalež nisu iskoristili tu priliku. Pa čak i oni kojima je to uspelo tako da su kraljevom intervencijom i postali članovima plemenitih općina, zadugo se nisu u hrvatskim županijama mogli otresti najnižih županijskih upravnih služba,¹⁰¹ a kamoli se vinuti do mjesta župana, banovaca i banova Kraljevstva ili steći takvu imovnu podlogu na temelju koje bi postali dijelom hrvatske aristokracije.¹⁰² Plemeniti rod Čubranića je takvu imovinu, međutim, posjedovao i upravo se preko prostora na kojima se ta imovina nalazila može zaključiti da im je teritorij podrijetla bilo područje srednjovjekovnog Hlivna. Predstavljanje god. 1366. kanonicima kaptola u Splitu plemenitog muža Vlatka, sina pokojnog Ratka Matijevića od Vrhrike od plemenitog roda Čubranića od Hlevna,¹⁰³ to bez ikakve sumnje potvrđuje.

Prostorni smještaj, posjedi i gospodarska moć Čubranića

Prostorni se okvir plemenitog roda Čubranića od početaka 14. st. može vrlo lako odrediti, i u svjetovnom i u crkvenoupravnom smislu. U županijskom sustavu uprave Kraljevine Hrvatske Čubranići su bili dominantnim rodом u čitavoj Hlivanjskoj županiji i u vrhričkom dijelu Kninske županije,¹⁰⁴ a u sustavu je jurisdikcije Splitske nadbiskupije još od crkvenog sabora u Splitu (1185. god.) županijski prostor Hlivna potpadao pod neposrednu upravu nadbiskupa,¹⁰⁵ dok je nad vrhričkom župom imao jurisdikciju kninski biskup, sufragan splitskog nadbiskupa.¹⁰⁶

¹⁰¹ Primjer pripadnika plemenitog roda Mogorovića i nobilitiranih gradokmeta Lagodušića u Lici, gdje su prvi bili sucima, dožupanima i često puta županima, a potomji samo pristavima i prisjednicima prilikom održavanja lokalnih parničnih i kupoprodajnih postupaka zorno potvrđuje stoljetnu tradiciju odnosa između tih dviju plemenitih skupina na prostorima županije Like (usp. Pavičić, *Seobe i naselja u Lici*, str. 23, 38-40 i 43-47), a sličan je položaj imala i "plemenita zajednica" Nebljuha gradokmetškog podrijetla u odnosu prema plemenitu rodu Lapčana; usp. isto, str. 92.

¹⁰² Tek je osmansko teritorijalno napredovanje omogućilo preseljavanje hrvatskog društva koje je svoj vrhunac doživjelo tijekom 16. st. kad je, ne samo u hrvatskim nego i u ugarskim zemljama, primjetna izrazito snažna vertikalna mobilnost društva (usp. završno poglavlje u članku: Ivan Jurković, Šesnaestostoljetna hrvatska raseljenička kriza i moderna sociološka terminologija, *Društvena istraživanja*, god. 14, br. 4-5 (78-79), Zagreb 2005., str. 774-775). U tom je razdoblju plemićima gradokmetškog podrijetla kao što su, primjerice, Kružići od Nebljuha (usp. Pavičić, *Seobe i naselja u Lici*, str. 92) i Draškovići od Kršelaca (usp. isto, str. 58-60) uspelo dosegnuti barunstvo Kraljevstva i Carstva; usp. Jurković, *The Fate of the Croatian Noble Families*, str. 98-135.

¹⁰³ ... nobilis vir Vlatichus natus quondam Ratici Mathievich de Werhreka de genere Ciprianorum de Cleuna...; *Listine* 5, dok. 98, str. 336.

¹⁰⁴ Vrhričko područje, odnosno gornji dio vodenog toka rijeke Cetine, kroz čitavo je to razdoblje bilo dijelom Kninske županije (usp. Ančić, Knin, str. 65, bilj. 38; Milošević, *Vrlika starohrvatska župa*, str. 9). Drugačiji pristup proučavanju teritorijalnog opsega Kninske županije vidi u: Franjo Smiljanić, Teritorij i granice Kninske županije u srednjem vijeku, *Radovi Filozofskog fakulteta*, sv. 27, *Razdio povijesnih znanosti*, sv. 14, Zadar 1988., str. 135-149.

¹⁰⁵ Usp. Slavko Kovačić, Splitska metropolija u dvanaestom stoljeću, u: *Krbavska biskupija u srednjem vijeku*, Mile Bogović (ur.), ser. *Analecta Croatica Christiana*, sv. 25, Rijeka – Zagreb 1988., str. 28.

¹⁰⁶ CD II, dok. 189, str. 193; usp. također: Kovačić, Splitska metropolija, str. 28, bilj. 83; Ančić, Knin, str. 77-79.

Sva su upravna mjesta županijskih ustanova na tim prostorima nakon pada kneza Domalda, po svemu sudeći, popunjavana plemenitim Hlivanjacima do vremena vevlasti Šubića Bribirskih, koji se početkom 14. st. pojavljuju kao hlivanjski župani.¹⁰⁷ No, uskoro je upravo Mladen II. Šubić Bribirski "vratio" ugledne članove plemenitog roda Čubranića (sinove Mihovilića i Vojhne) na čelna mjesta Hlivanjske županije, uvodeći ih u te službe kao svoje servitore i sljedbenike.¹⁰⁸ Njegovim su pak padom u nastaloj feudalnoj anarhiji najmoćniji pojedinci iz roda Čubranića samostalno i promišljeno birali strane sukobljenih velikaških obitelji (Nelipića, Šubića, Kotromanića) štiteći obiteljske, ali i interese vlastitoga plemenitog roda. Štoviše, u vremenskom rasponu borbe za vlast hrvatskih velmoža, koja se smirila tek nakon slavodobitnog pohoda Ludovika I. na samu Veneciju, potpisivanja Zadarskog mira (1358.) i potpune uspostave kraljevske vlasti na prostorima Kraljevine Hrvatske i Dalmacije, Vladislavići su se Mihovilići i Berislavići od plemenitog roda Čubranića uspjeli nametnuti i kao nesporni gospodari vrhričkog dijela Kninske županije.¹⁰⁹ Čak i u doba kad je kralju Ludoviku uspjelo ostvariti kontrolu nad Bistricom (1356.), nastojao je, poput knezova Bribirskih, kaštelanima toga kraljevskoga grada imenovati članove autohtonoga uglednog plemstva.¹¹⁰ Potvrđâ da je itko tko je vladao tijekom 14. st. u Hrvatskoj donirao svoje vjerne sljedbenike posjedovnim česticama s hlivanjskih i vrhričkih prostora u poznatomu se izvornom materijalu ne nalazi. Toga se klonio i kralj Sigismund Luksemburški,¹¹¹ a prvi koji su naredili uvod "stranca" u zemljišni posjed na prostorima plemenštine roda Čubranića bili su kraljevi Stjepan Ostoja i Ladislav Napuljski. Obojica su prenijeli svoja regalna prava nad županijom Hlivano i distriktom Vrhrika vojvodi Hrvoju Vukčiću Hrvatiniću, ali ga i obdarili gradovima Bistricom u hlivanjskom i Prozorom u vrhričkom kraju, te nizom sela u županiji Hlivano i selima pripadajućim Prozoru u distriktu Vrhrika.¹¹²

¹⁰⁷ Tadija Smičiklas (prir.), *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae - Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, vol. VIII [dalje: CD VIII], Zagreb 1910., dok. 4, str. 3-4; isto, dok. 75, str. 80-81.

¹⁰⁸ Usp. D. Karbić, *The Šubići of Bribir*, str. 86-87.

¹⁰⁹ Detaljnije u raspravi koja se priprema za tisak.

¹¹⁰ Bistrički je kaštelan Ivaniš Mihalčić (vjerojatno član *de domo Michaelis* plemenitog roda Čubranića) god. 1377. s čačvinskim kaštelanom, familjarom kneza Ivana Nelipića, vlasnika Cetinskog kneštva, ispod tvrdoga grada Čačvine zaplijenio tovar s više od 200 konja karavane bosanskih trgovaca (usp. Ančić, *Livno*, str. 24). Ta dvojica kaštelana očito nisu mogla djelovati na štetu bana Tvrtka Kotromanića bez znanja kralja Ludovika i kneza Ivana u doba kad je banu uspjelo proširiti granice Bosne na istok i jugoistok (Podrinje, Polimlje, Trebinje, Konavle i Dračevicu).

¹¹¹ Kralj je Sigismund, primjerice, dao uvesti u posjed Spaškog polja Ivana Čubretića od plemenitog roda Čubranića (*Joannes Cubretich de genere Cubrianorum*); usp. Šišić, *Ljetopis Pavla Pavlovića...*, str. 20.

¹¹² Stjepan je Antoljak pokušao dovesti u krvnu vezu znamenitog vojvodu Hrvoja Vukčića Hrvatinića s plemenitim rodом Čubranića nakon što je naišao na dokument iz 1420. god. iz kojega se doznaje da je izvjesni *ser* Hrvoje Hrvatinić od plemenitog roda Čubranića (*de genere Zubranich*) bio

Bosanski je kralj Stjepan Ostoja darovao, kao što je spomenuto, vojvodi Hrvoju i njegovu sinu Baoši te svim njihovim nasljednicima u plemenito grad hlivanjski¹¹³ sa svom županijom i s dohodcima i s *trgovinama*... No, od svega navedenoga u stvarno plemenito ušla su samo sela Vrda, Lištani, Zabukovje, Sajkovići, Mlijane, Rujani, Ljusnići i Čihovići sa svom Hlivanjskom Vrhovinom,¹¹⁴ te sve što nije pripadalo Vojhničima, dakle, sve osim jedne trećine trećinskog udjela u Bistrici i jednako tako u selima Zagoričani, Ture, Smričani, Tribići, Vrtci, Kokošjeglavci i Okuzlići pripadajućih gradu Bistrici.¹¹⁵ Uz izuzeće imanja Vojhnića,¹¹⁶ Stjepan Ostoja nije mogao darovati i peti udio onoga dvotrećinskog dijela u trećinskom udjelu tih sela do kojeg je došao preko Galešića i Bubanjica, a koji je pripadao djeci Jurja Ruparića,¹¹⁷ te sve ono što je pripadalo braći Stipanu i Andrijašu Dobrinoviću i njihovu stricu Jurju, odnosno njihovim nasljednicima,¹¹⁸ a što su sve posvjedočili i potvrdili *osidnici Hlivoansci*, njih dvanaestorica poimenice nabrojani.¹¹⁹ Herceg je Hrvoje osim tih imanja na prostoru županije Hlivo dobio i posjede u vrhričkom kraju. Kralj mu je Ladislav Napuljski potvrdio grad Prozor i čitave "contrate" Vrhike i Obrha,¹²⁰ naglasivši da plemići tih mjesta od plemenitog roda Čubranića,¹²¹ kao i Ivan Mišljenović,¹²² imaju služiti

zarobljen od strane zadarskog kapetana Batiste Bevilaque u ratu Mlečana i Sigismunda za Dalmaciju i za baštinu akvilejskog patrijarha u Istri i Furlaniji (1418.-1420.), te da je Hrvoje u Zadru bio neko vrijeme zatvoren odakle je tek uz otkupninu pušten na slobodu (usp. DAZD, SZB, TdP, b. I, fasc. III, 35a; Antoljak, Izumiranje..., str. 90, bilj. 563 i str. 106). Taj se Hrvoje, međutim, ne može dovesti ni u kakvu rodbinsku vezu s obitelji, tada već pokojnog, vojvode Hrvoja. Uostalom, u rodoslovu Hrvatinića nije poznat nitko komu bi ime bilo Hrvoje u naraštajima koji su slijedili neposredno nakon vojvode Hrvoja (usp. "Rodoslovlje knezova Hrvatinića" u: Ferdo Šišić, *Vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić i njegovo doba (1350.-1416.)*, Zagreb 1902., str. 22; Marko Perojević, Stjepan Dabiša, u: *Povijest Bosne i Hercegovine*, str. 358). Imena pak Hrvoje i Hrvatinić nisu bila česta samo u velikaškoj obitelji Vukčića Hrvatinića već su bila popularna i među pripadnicima plemenitog roda Čubranića, pa se vojvoda Hrvoje može zaista tretirati kao novopridošli plemeniti posjednik među hlivanjskim i vrhričkim Čubranićima, a ne kao član tog plemenitog roda.

¹¹³ ... što pristoi gradu bistričkomu...

¹¹⁴ ... Vrdab, Liščane, Zabukovije, Sankoviće, Mlijane, Rujane, Lučnice, Čihoviće i vsu Vrhovinu Hlivoansku...

¹¹⁵ Preostale su dvije trećine udjela u trećini tih sela odreknućem Galešića i Bubanjica prešle u ruke vladara (*v ime vojhnića tretienika i oddone ne tretine jest ta dva dila od odumrtna galešin i bubanin ... i to su ona sela u kim vsim vojhničem dil od tretine tretina, i s timi su bili gradu knetije, i to su oni sela; proo u bistrjeci: od tretine tretina, u zagorječah tolikoje od tretine tretina, u turah tolikoje, u smrčah tolikoje, u trubićih tolikoje, u vrtcih tolikoje, u kokošje glavcih tolikoje, u okuzličih tolikoje ... a ino iznaide čisto kraljevstvo naše da je naše gospocko od korena i grad i župa i oddati i držati da volismo*), pa te dvije trećine od trećine udjela u tim selima Stjepan Ostoja poklanja vojvodi Hrvoju i sinu mu.

¹¹⁶ ... iznamše od tretine tretinu, što je vojhnić u nih selih...

¹¹⁷ ... iznamše peto uže ruparića...

¹¹⁸ ... iznamše što je godire stipana dobrjenovića s bratom andrjejašem, i strjecom s jurem i nih posljednji što bi držal...

¹¹⁹ O ispravi kralja Stjepana Ostoje v. gore bilj. 2 i 67.

¹²⁰ ... castrum Prozor et totam contratam Verhericam et Obreh in regno Croatie sitas...

¹²¹ ... de genere Ciubranich...

¹²² ... nobilis vir Johannes Misilenovich...

rečenom hercegu, s time da i herceg mora čuvati njihove slobostine, prava i običaje.¹²³ Osim činjenice da se jedan od susjednih velikaša trajno "ugnijezdio" u "contrati" Vrhrike, čime mu je omogućeno da usred plemenščine vrhričkih Čubranića njegovi nasljednici (Nelipići i Frankapani) tijekom prve polovine 15. st. raspolažu gradom i vlastelinstvom Prozorom,¹²⁴ zanimljivost je te isprave i u činjenici da se Ivan Mišljenović nalazio među Čubranićima kao jedan od posjednika na tom području.¹²⁵ Na kakav je način Mišljenović postao dionikom plemenščine Čubranića (donacijom, kupnjom, bračnom vezom, adopcijom?) može se samo nagađati. No, jedno je sigurno. Taj plemić nije bio članom Mišljenovića plemenitog roda Kolunića podrijetlom iz Pseta,¹²⁶ već je vjerojatno bio pripadnikom plemenitog roda Kukara, kojemu je matični prostor bila županija Luka.¹²⁷ Postoji li kakva veza između Mišljenovića od plemenitog roda Kukara i današnjeg sela Kukar istočno od grada Vrlike teško je tvrditi, jer se u katastarskom defteru Vrhrike s početka 17. st. to mjesto ne spominje, pa niti kao mezra ili kakav drugi zemljišni posjed.¹²⁸ Selo je, ipak, ušlo u znanstvenu literaturu preko Petra Skoka koji je, pišući o imenu plemenitog roda Kukara, upozorio da u

¹²³ Ispravu kralja Ladislava Napuljskog iz 1406. god. vidi u: Rački, Izvadci, dok. 53, str. 58-59; regesta te isprave vidi u: V. Klaić, Hrvatska plemena, str. 78; isti, Građa za topografiju Hlivanjske županije, str. 18.

¹²⁴ Podataka o opsegu prozorskog vlastelinstva za 15. st. nema, ali s početka 17. st. postoji defter (katastarska knjiga popisa poreznih obveza stanovništva) nahija Sinja i Vrhrike u kojoj su samoj kasabi i tvrđavi Vrhrici pripadale mezre Trnovce, Bačin, Smiljević, Kahavice, Mišić, Dugova i Stinice, potom čair Lisice te rječice Zduž i Beonica (usp. Fehim Dž. Spaho (prir.), Jedan turski popis Sinja i Vrlike iz 1604. godine, *Acta historico-oeconomica Iugoslaviae* [dalje: *AHOI*], vol. 12, Zagreb 1985., str. 92-95). Mezra je obradivo zemljište veće površine koje je nekoć imalo i obilježje naselja ili pak u trenutku pisanja deftera ima tendenciju naseljavanja, a čair je turcizam koji se rabio kad se htjelo naglasiti da je pašnjak ili livada o kojemu je riječ veće površine.

¹²⁵ Da je Ivan Mišljenović u ispravi kralja Ladislava činio zaseban subjekt, različit od plemenitog roda Čubranića, dokazuje upravo Ladislavljevo upozorenje vojvodi Hrvoju da se mora korektno odnositi prema plemenitim obiteljima koje su se tada nalazile na prostorima "contrata" Vrhrike i Obrha.

¹²⁶ Braća se Stjepan i Dionizije od plemenitog roda Kolunića spominju prvi put tek 1420. god. kao sinovi Mišljenovi, dok je njihovu djedu ime bilo Budislav. Tek su se Stjepanovi sinovi (Miketa, Andrija, Blaž i Toma) od sredine 15. st. počeli po djedu redovito nazivati Mišljenovićima; usp. Lajos Thallóczy – Sándor Horváth (prir.), *Codex diplomaticus partium Regno Hungariae adnexarum. Comitatum: Dubicza, Orbász et Szana (1244-1710)*, Monumenta Hungariae historica – Diplomataria 36, Budimpešta 1912., dok. 3-11, str. 322-335.

¹²⁷ Stjepan je Antoljak upozorio da su Mišljenovići od plemenitog roda Kukara krajem 15. st. nosili pridjevak po selu Kulišići (danas lokalitet Čulisić na desnoj obali Krke podno Žurića brda uzvodno od Skradina), te da su tada članovi te obitelji bili sucima rotnog stola županije Luka (usp. Antoljak, Izumiranje, str. 77, bilj. 313-314). Stariji su pak povjesničari Mišljenoviće, koji su s kraja 15. i tijekom 16. st. nosili pridjevak "od Kamičca", držali za pripadnike plemenitog roda Šubića; usp. Bojničić, *Der Adel*, str. 123; Emilij Laszowski, Prilog historiji hrvatskih porodica Martinuševića, Utješenovića, Mišljenovića i njihovih srodnika, *Vjesnik Kraljevskog državnog arhiva u Zagrebu*, n. s., sv. VII, Zagreb 1937., str. 153-157.

¹²⁸ Kao, primjerice, has, zeamet, timar, zemin, vakuf, čifluk, čift, baština ili čair; usp. Spaho, Jedan turski popis Sinja i Vrlike, str. 92-116.

onodobnom kotaru Sinja postoji toponim Kukar (misleći na onaj kraj Vrlike – nap. a.), koji bi se mogao objasniti “kao ime familijskog naselja”.¹²⁹ No, Stjepan je Gunjača glede povezivanja tog sela s istoimenim brdom Kukar između Ždrapnja i Biljana (današnjega sjeverozapadnog dijela sela Sonković), gdje je stvarno i bio matični posjed plemenitih Kukara, izrazio popriličnu skepsu.¹³⁰ Iz svega bi se dalo zaključiti kako je naziv sela Kukar kraj Vrlike ipak kasnijeg postanja (svakako nakon početka 17. st.) nastao doseljnjem novog stanovništva u doba osmanske vlasti te se (igrom slučaja?) poklopio s istoimenim plemenitim rodом kojemu je, vjerojatno, pripadao Ivan Mišljenović. Plemeniti su Čubranići, dakle, uz spomenutu dvojicu plemića bili početkom 15. st. jedinim posjednicima u Hlivnu i Vrhrici. Naslijeđe se Vukčića Hrvatinića uskoro vratilo Nelipićima, što u osnovi nije mijenjalo posjedovne odnose i strukturu vlasništva nad zemljom u distriktu Vrhrike. Koja se, dakle, to mjesta i imanja Čubranića spominju u poznatim dokumentima i mogu li se ona danas locirati?

Pabirci o posjedima Čubranića i njihovoj gospodarskoj moći

Prvi dokument u kojemu se spominje netko od plemenitih Čubranića kao vlasnik posjeda, a da nije riječ o Hlivnu ili Vrhrici, jesu braća Vuk i Ratko Vladislavići koji su god. 1381. dobili od kraljice Elizabete, supruge Ludovika I., potvrđnicu svojih imanja i dopuštenje naseljavanja Vlaha na ta imanja. Tu je listinu Vuku Vladislaviću i njegovu nećaku Franku, sinu već tada pokojnog Ratka, potvrđom osnažio 1392. god. u obliku nove donacije i bosanski kralj Stjepan Dabiša, istaknuvši da se Vlasi, čak i kraljevi, mogu spuštati na Vladislavićev posjed Vitac u Vrhrici.¹³¹ Potvrđom Dabiša, međutim, nije samo obuhvatio Elizabetinu povelju već je uz nju osnažio još tri za Vladislaviće važna dokumenta. Posjed se Vitac, dakle, spominje i u darovnoj i potvrđnoj listini koju je izdao oficijal kralja Stjepana Tvrtka I., Stanoje Jelašić, god. 1389. kninskom kaštelanu Budislavu, kao patrimonij u kojemu udjel ima i Ivan, sin pokojnog Ratka, brata kneza Vuka Vladislavića. Vlasnicima su sela Vitac u Vrhrici tada potvrđena sva prava nad dubravama, šumama, trnjacima i drugim obrađenim i neobrađenim zemljama i tekućicama, mlinovima i ribama.¹³² Ubilježba sela Vitac nalazi se i u spomenutu katastarskom defferu Sinja i Vrhrike iz god. 1604.,¹³³ nakon koje

¹²⁹ Usp. Petar Skok, Iz mojega “Glossariuma mediae et infimae latinitatis regni Croatiae”, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, vol. 50, Split 1932., str. 142.

¹³⁰ Usp. Stjepan Gunjača, *Ispravci i dopune starijoj hrvatskoj historiji*, knj. IV, Zagreb 1978., str. 373.

¹³¹ Vlasima je omogućeno naseljavanje na imanjima Vladislavića pod uvjetom da im svojom stokom ne nanose štete. Vlasima se neće ubirati desetina, već će svaki deseti među njima služiti kao vojnik (*voijnicij*), a knez Vuk za uzvrat obećaje da će kralju Dabiši i nadalje vjerno služiti; usp. DADU, *Diversa de foris VII*, 33-37; Hrabak, *Tradicija o srednjovjekovnoj Bosni*, str. 347 i 352, bilj. 34.

¹³² DADU, *Diversa de foris VII*, 34; Hrabak, *Tradicija o srednjovjekovnoj Bosni*, str. 352, bilj. 34; Ančić, *Knin*, str. 92-93, bilj. 134.

¹³³ Spaho, *Jedan turski popis Sinja i Vrlike*, str. 113-114, br. 94-95.

slijede upisi vlasnika devetnaest mlinova na rijeci Cetini.¹³⁴ No, prethodno je u defteru zapisan i čiftluk Husejna sina Alađoza u dijelu sela Vitac,¹³⁵ ali tako da se može zaključiti kako je popisivač nakon sela Cimljani (danas Civljane), nabrajajući čiftluke raznih vlasnika preko Kosora, Vitca i Vinalića, došao do sela Ježevića.¹³⁶ Vitac se, dakle, nalazio vjerojatno na lijevoj obali rijeke Cetine uz put koji je od srednjovjekovnoga grada Vrhrike¹³⁷ išao na Ježević, točnije na mjestu između današnjih Totića i Jara kojih pak nema u srednjovjekovnim dokumentima i spomenutom defteru. Vlasnik je Vitca stoga imao znatne prihode ne samo s pašnjaka na obroncima Dinare ponad tog mjesta,¹³⁸ gdje su Vuk i Ratko Vladislavići naselili Vlahe, već i od mlinova na vitačkom dijelu Cetine baš kao što su Husejn i Džafer, sinovi Alađoza, početkom 17. st. na identičan način ostvarivali svoje prihode. Ukupni se prihodi posjeda Vitac samo donekle mogu sagledati uz pomoć poreza koji se skupljao za osmanske vlasti, a on je iznosio 3764 akče,¹³⁹ koje su početkom 17. st. vrijedile oko 30 mletačkih dukata. Ako se krene u kalkulaciju proračuna vrijednosti posjeda Vitac s kraja 14. i početka 15. st. s pretpostavkom da se tip agrarne proizvodnje nije bitno mijenjao od kraja 14. do početka 17. st., potom da je i zemljišni opseg sela Vitac ostao gotovo nepromijenjen, te da je u demografskom smislu broj sesilnih i (polu)nomadskih podložnih domaćinstava¹⁴⁰ s obzirom na broj s kraja 14. st. do početka 17. st. djelomice nadomješten osmanskom kolonizacijom, tada se može s određenom sigurnošću tvrditi da su do sredine 15. st. vlasnici sela Vitac ostvarivali barem sličnu godišnju korist koju je početkom 17. st. imalo Osmansko Carstvo.

Dokument sačuvan u registru Zadarskoga kaptola svjedoči o nastojanju pripadnika hiže Vladislavića plemenitog roda Čubranića da se aktivno uključe i u prerađivačku proizvodnju žitarica te da međusobno pravedno raspodijele prirodne resurse koji bi im omogućivali sudjelovanje u takvoj vrsti gospodarske djelatnosti.¹⁴¹ Pred kanonicima su kaptola u Zadru, a posredništvom javnog bilježnika Petra Perenčana,

¹³⁴ Isto, str. 114, br. 96-99.

¹³⁵ Isto, str. 98, br. 38.

¹³⁶ Isto, str. 98-99, br. 33-43.

¹³⁷ Na lokalitetu Milaševih njiva koje se zovu Pivnice u današnjem selu Cetina, Stjepan je Gunjača rekognosciranjem otkrio plitke tragove zidnih konstrukcija za koje je pretpostavio da su ostatci srednjovjekovnoga grada Vrhrike; usp. Gunjača, *Historijsko-arheološka šetnja*, str. 146.

¹³⁸ Ne upozoravaju li i danas sačuvani toponimi Čubrice i Plazonića Čubrice podno Malog Lupoglava na nekadašnje vlasnike tih ispasišta?

¹³⁹ U tu su svotu uračunati porezi prikupljeni s čiftluka braće Husejna i Džafera (Spaho, *Jedan turski popis Sinja i Vrljike*, str. 98, br. 38 i str. 113-114, br. 95), potom pristojba na dva Džaferova mlina (isto, str. 114, br. 96), te svih ostalih baština i zemina stanovnika sela Vitac; isto, str. 113, br. 94.

¹⁴⁰ Naime, naseljeni su Vlasi u okolici sela Vitac vjerojatno do sredine 15. st. bili podčinjeni Vladislavićima kao što je u distriktu Vrhrike nad cijelim plemenom Vlaha Tulića darovnicom kralja Matije Korvina postao gospodarom Ivan, sin pokojnog Pavla Čubretića od Vrhrike; AHASU, D-XIII-98; Radoslav Lopašić (prir.), *Urbaria lingua Croatica conscripta – Hrvatski urbari*, sv. 1, *Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium* 5, Zagreb 1894., str. 3; *Hrvatski biografski leksikon*, knj. 3 [dalje: HBL 3], Zagreb 1993., str. 112.

naime, god. 1385. braća Grde, Palko, Grubiša i Grgac, sinovi pokojnog Vuka od plemenitog roda Čubranića, s jedne strane,¹⁴² te Vuk pokojnog kneza Vladislava i Franko, sin pokojnog Ratka brata rečenog Vuka, od istoga plemenitog roda Čubranića, s druge strane, a svi stanovnici Vrhrike,¹⁴³ potvrdili podjelu plemenšćine i ugovor o izgradnjama mlinova na rijeci Vrhrike dogovorene još za života pokojnog Ratka. Posjed je i mjesto na kojemu mlinovi braće Grda, Palka, Grubiše i Grgca imaju biti građeni južno od rijeke, dakle, na desnoj obali Cetine do granice posjeda Jurja pokojnog Ratka od plemenitog roda Čubranića,¹⁴⁴ a podno sela Prhova i Čučana te dijelom podno gore zvane Čuhtac,¹⁴⁵ dok je posjed i mjesto gradnje mlinova Vuka i nečaka mu Franka na sjevernoj, dakle, lijevoj obali rijeke Cetine podno istih sela i dijelom Gorice te dijelom crkve Svetog Križa.¹⁴⁶ U pogodbi se, dakle, Vladislavića spominje Vrhrika kao mjesto njihova stalnog prebivališta, što potvrđuje pretpostavku da je srednjovjekovni grad Vrhrika bio središtem Čubranića u kojemu su članovi plemenitog roda s prostora županije Knin, baš kao što su u Bribiru i Šubići s prostora županije Luka, imali svoja dvorna mjesta.¹⁴⁷ Nisu, međutim, samo podatci o mlinovima i Vrhrici zanimljivi znanstvenicima koji se bave gospodarskom poviješću i povijesnom toponimijom. U tom se dokumentu nabraja i niz mjesta uz rijeku Cetinu koja graniče s posjedima Vladislavića, između kojih svakako treba istaknuti spominjanje crkve Svetog Križa¹⁴⁸ te naselja Prhovo¹⁴⁹ i Goricu, jer se njihovim lociranjem uz pomoć preostalih

¹⁴¹ Pripremajući za objavljivanje registar kaptola u Zadaru koji je pisao bilježnik Petar Perenčanus, Damir Karbić, Maja Katušić i Ana Pisačić naišli su na dokument o kojemu je riječ te su ga velikodušno ustupili na uvid zbog čega im zahvaljujem.

¹⁴² ... *Gerd, Polchum (!), Grubissa et Gergaç fratres et filii condam Bolchi de genere Subrianich ex vna parte...*

¹⁴³ ... *Volch condam comitis Vladislau i Franchus filius condam Rathichi fratris dicti Volchi de eodem genere Subrianich ex altera parte omnes habitator in Uercuicha...*

¹⁴⁴ ... *Gerd, Palchi, Grubisse et Gergaç fratrum euenit primus locus cum suis pertinentiis pro construendo molliendinum ab aqua quod Macinado Vladum a parte siracali positus in flumine de Vercricha iuxta dominium Georgii condam Ratchi de genere Subrianich...*; ovaj Juraj pokojnog Ratka od plemenitog roda Čubranića najvjerojatnije je onaj Juraj Ratchovich *de domo Michaelis* kojega je god. 1366. posvojio Vlatko Matijević; usp. *Listine* 5, dok. 98, str. 336.

¹⁴⁵ ... *et sub villis de Perchou et Susane et a parte vnius montis vocati Suchtaç...*

¹⁴⁶ ... *et in parte naquod dicti Volch et Franchi nepotis sui euenit secundus locus cum suis pertinentiis quod construendo molliendum ab aqua pro Macinando Vladum positus a parte boreali in dicto flumine de Vercricha sub dictis villis et a parte Gorice et a parte ecclesie sancte cruces...*

¹⁴⁷ D. Karbić, *The Šubići of Bribir*, str. 417.

¹⁴⁸ S obzirom na kontekst spominjanja crkve Svetog Križa u odnosu prema ostalim lokalitetima (naseljima Prhovo, Gorica i Čučane te goru Čuhtac), ali i s obzirom na činjenice da je zabat oltarne pregrade trobrodne crkve na lokalitetu Crkvina u Koljanima ukrašen dominantnim križem isklesanim u plitkom pleternom reljefu i da se crkva takvih dimenzija i takve važnosti nalazila sjeverno od rijeke Cetine, dakle, na onoj strani obale na kojoj su Vuk i Franko pogodnom zadobili pravo gradnje mlinova, može se bez većih ograda pretpostaviti da je u dokumentu spomenuta upravo trobrodna crkva na položaju Crkvina u Koljanima.

¹⁴⁹ Naselje je dobilo ime, jer se nalazilo na vjetrovitu mjestu. Naime, glagol "prhati" ima dva osnovna značenja; 1. "letjeti" i 2. "puhati", "piriti", "šuštati", "šumiti", a pridjev "prhav" značenje "nestalan"

poznatih listina može točnije razriješiti ne samo smještaj mlinova koje su Vladislavići gradili na rijeci Cetini već i preostalih toponima zapisanih u dokumentu (selo Čučane i gora Čuhtac¹⁵⁰). Vijesti će se, dakle, o tim toponimima iskoristiti u dijelovima teksta ovog poglavlja, točnije, u analizama isprava s pomoću kojih pripadnici plemenitog roda Čubranića rješavaju posjedovno-užitičke odnose upravo na prostorima koje pokrivaju ti toponimi. Okosnicom je pak te listine dogovor Vladislavića o eksploataciji rijeke Cetine u mlinarskoj djelatnosti, a važnost se ugovorenih prava na taj prirodni resurs vidi i u izrazito visokoj novčanoj kazni za stranu koja prekrši dogovoreno (200 zlatnih dukata), s kojom su se složile obje ugovorne strane.¹⁵¹

O trećemu zemljišnom posjedu u vlasništvu Čubranića piše zadarski kroničar Paulus de Paulo. On je, doduše, samo natuknuo kako je god. 1395. kralj Sigismund ovlastio jednog od zadarskih Madijevaca da uvede u posjed Spaškog polja (*terra Pagi*) Ivana Čubretića od plemenitog roda Čubranića.¹⁵² Zanimljivo je kako je baš ta natuknica, *terra Pagi*, u hrvatskoj historiografiji bila povodom promoviranja Ivana Čubretića na mjesto koje mu u povijesti hrvatske države ne pripada. Naime, iz rečenice se Stjepana Antoljaka kojom je pojasnio kako je Ivan Čubretić uveden po nalogu kralja “u posjed Paga”,¹⁵³ došlo u kasnijoj historiografskoj literaturi do zaključka da je kralj povjerio Ivanu “upravu otoka Paga”, što je u konačnici ušlo i u Hrvatski biografski leksikon.¹⁵⁴ Za Ivana je Čubretića, međutim, bilo jedino važno u trenutku smirivanja neprijateljstva između kralja Sigismunda i velikaša nezadovoljnih njegovim izborom za hrvatsko-ugarskog vladara, dobiti potvrđnicu legitimnoga kralja za svoja matična posjedovanja u neposrednoj blizini Vrhrike, dakle, za Spaško polje. No, bilo bi posve nevjerojatno da je Ivan u tom trenutku bio jedinim vlasnikom polja koje je bilo okosnicom gospodarske moći jednog od središta plemenitog roda Čubranića, grada Vrhrike.¹⁵⁵ Sigismundova se potvrđnica, dakle, morala odnositi samo na onaj dio plemenščine roda Čubranića koji je Ivan u tom trenutku uživao, a nikako na čitavo Spaško polje. Gospodarski se potencijal tog polja ogleda i u vrhričkom defteru iz 1604. god. u

i “pirkav”; usp. “prhati” kod Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, ur. Mirko Deanović – Ljudevit Jonke, knj. 3, Zagreb 1971.-1973., str. 39. i pojmove “prhak” i “prhnuti” kod Vladimir Anić i dr., *Hrvatski enciklopedijski rječnik*, sv. 8, Zagreb 2004.-2005., str. 258.

¹⁵⁰ Gora je dobila ime jer se poput mjesta Prhova nalazila na vjetrometini, što i nije čudno s obzirom na njezin smještaj u blizini mjesta Prhova, koje nosi ime s gotovo istovjetnim značenjem. Imenica “čuh” ili “čuv” ima značenje “daška lahora” ili “povjetarca”, a glagol “čuhtati” znači “vijati se zrakom” i “vijoriti se”; usp. pojam “čuh” kod Anić i dr., *Hrvatski enciklopedijski rječnik*, sv. 2, str. 248.

¹⁵¹ Usp. AHAZU, I.d.38, fol. 12.

¹⁵² Usp. gore bilj. 111.

¹⁵³ Antoljak, *Izumiranje*, str. 75.

¹⁵⁴ HBL 3, str. 112.

¹⁵⁵ Slično je i svaki od pripadnika plemenitog roda Šubića imao “prirodno pravo” posjedovati palaču ili kuću kao rezidencijalno mjesto svoje obitelji u Bribiru i zemljišne čestici u neposrednoj okolici Bribira; usp. D. Karbić, *The Šubići of Bribir*, str. 420.

kojemu je pod ubilježbama poreznih podavanja za selo Spaško Polje, te ispasište, mezru Bratan dol, čift, čifluk i mlinove koji su pripadali vlasnicima iz tog sela naveden ukupan iznos od oko 12 500 akči,¹⁵⁶ odnosno od oko 100 mletačkih dukata. Za razliku od prethodne kalkulacije za selo Vitac, u slučaju se grada Vrhrike ne može krenuti od pretpostavke da je broj stanovnika s početka 15. st. bio približno jednak onomu sela Spaško Polje s početka 17. st.,¹⁵⁷ ali se može držati vjerojatnim da se tip agrarne proizvodnje nije bitno mijenjao tijekom tog razdoblja i da je zemljišni opseg tog mjesta ostao gotovo isti. U svakom slučaju, Ivan Čubretić bio je samo jednim od užitnika Spaškog polja, pa se i njegovi godišnji prinosi s tog polja ne bi mogli mjeriti s prinosima Vladislavića u selu Vitac, jasno, pod uvjetom da su Vladislavići bili jednim vlasnicima Vitca.

Četvrti je dokument uoči jubilarne 1400. godine¹⁵⁸ izdao splitski nadbiskup Andrija 15. listopada 1399. na molbu jednoga od braće Vladislavića, posjednika sela Vitac, kneza Vuka.¹⁵⁹ Riječ je o oprost u posjetiteljima crkve Blažene Djevice Marije u mjestu koje je zapisano kao *Sparaz* u kninskoj dijecezi.¹⁶⁰ Oprost bi se dodjeljivao za sve blagdane kojima se slavi Gospa, ali i za oko šezdeset blagdana fiksnih datuma te za sve blagdane pomičnih datuma, točnije za nedjelje kroz godinu i konačno za uskršne blagdane.¹⁶¹ Trgovci su, obrtnici ili slučajni prolaznici i putnici te stanovnici Vrhrike i bliže okolice imali, dakle, na raspolaganju oko sto i dvadeset različitih prigoda da tijekom godine, došavši na sajam u blizini crkve, obave kao vjernici hodočasnici i tu potrebu duhovne naravi, jer riječ je, naravno, o crkvi *Svete Gospoje* zabilježenoj god. 1604. u katastarskom defteru Vrhrike,¹⁶² u blizini koje se nalazila i *crkva Gradina*

¹⁵⁶ Usp. Spaho, Jedan turski popis Sinja i Vrlike, str. 109-111, br. 84-90.

¹⁵⁷ Određene demografske pokazatelje srednjovjekovnoga grada Vrhrike pruža groblje kraj crkve Sv. Spasa, koje je vrlo detaljno arheološki istraženo i obrađeno. Rezultati tih istraživanja pokazuju da se groblje počelo naglo širiti tijekom druge polovine 14. st. i da se još naglije prestalo širiti u drugoj polovici 15. st.; usp. Jakšić, Kasnosrednjovjekovno groblje kod crkve Sv. Spasa, str. 169-170 i tlorisni prikaz Redoslijeda širenja groblja na str. 152.

¹⁵⁸ O okolnostima pristanka pape Bonifacija IX. na proslavu jubilarne godine vidi u: Ljudevit Maračić, *Jubileji 1300.-2000.*, Knjižnica: Ljudi i događaji, knj. 2, Zagreb 2000., str. 43-46.

¹⁵⁹ *Ad instantiam et supplicationem nobilis vir comitis Volchi Vladislavovich de Ciprianich...*

¹⁶⁰ ... *ecclesia beate Marie virginis de Sparaz diocesis Tiniensis...*

¹⁶¹ CD XVIII, dok. 343, str. 491-492.

¹⁶² Spaho, Jedan turski popis Sinja i Vrlike, str. 107, br. 72. Toponim koji je po toj crkvi dobio ime Gospojina upisan je i na Santinijevoj karti iz 1780. god. uza samu rijeku Cetinu pod imenom *La Maddona*. Dragović (*Dragoevich*) i Dabar (*Dabar*) upisani su kao susjedna sjevernija mjesta Gospojini (usp. Mirko Marković, *Descriptio Croatiae: Hrvatske zemlje na geografskim kartama od najstarijih vremena do pojave prvih topografskih karata*, Zagreb 1993., str. 240). I na karti iz 1795. koju je kao isječak objavio Zdenko Žeravica, jer ga je zanimao samo plan grada Livna, upisana je Gospojina (*Madona*) uza samu rijeku Cetinu, a Kaluđer (*Kaludier*) i samostan Dragović (*Dragovich Kloster*) sjeverni su susjedni topnima (usp. Zdenko Žeravica, Planovi i karte livanskog kraja iz bečkih arhiva, u: *Livanjski kraj*, str. 155). Taj je isti isječak karte s planom Livna objavio i: Ančić, *Livno...*, na unutarnjem dijelu preklopa stražnjih korica.

gdje se "godišnje po nekoliko puta održava vašar".¹⁶³ Oba su se ta sakralna objekta tada nalazila u blizini sela Prhovo ili točnije, između Prhova i sela Škovarci.¹⁶⁴ Škovarci s početka 17. st. odgovaraju Škvarči (*Skwarach*) po kojoj su Vladislavići od plemenitog roda Čubranića sredinom 15. st. nosili pridjevak,¹⁶⁵ odnosno mjestu *Sparaz* (*Squaraz*?)¹⁶⁶ u kojemu se god. 1399. nalazila crkva Blažene Djevice Marije. Stoga nije neobično što se knez Vuk Vladislavić na samom kraju 14. st. pobrinuo osigurati Gospinoj crkvi na svojem posjedu takav, zapravo, vrlo unosan privilegij. Ubikacija je Škvarče i Prhova olakšana spominjanjem u vrhričkomu katastarskom defteru mlinoва na vodotocima koji su pripadali tim selima, a riječ je o rijekama Dragović¹⁶⁷ i Potok¹⁶⁸ te o vodi Vrilo,¹⁶⁹ dakle, o prostoru između današnjih sela Ježević i Laktac. Knez se Vuk Vladislavić kao zaštitnik crkve Blažene Djevice Marije, nad kojom je zasigurno imao i patronatska prava, očito potrudio osigurati svećenstvu te crkve pristojne prihode s obzirom na spomenuti broj dana tijekom kojih su se dijelili oprosti. Prema godišnjim dobima učestalost se davanja oprosta pružala ovako:

zimski mjeseci (16 blagdana bez nedjelja)

prosinac

6. Sv. Nikola

21. Sv. Toma apostol

25. Božić

27. Sv. Ivan apostol

¹⁶³ Spaho, Jedan turski popis Sinja i Vrlike, str. 107, br. 76.

¹⁶⁴ Selo je Škovarci u defteru prvotno zapisano kao selo Škovaceri, a tek prilikom zapisa poreznih obveza izvjesnoga Kurda, sina Alije, s njegova čifta u obliku Škovarci; usp. isto, str. 170, br. 77.

¹⁶⁵ Prilikom razgraničenja posjeda Ruda kao mogući banovi ljudi predloženi su kanonicima kaptola u Kninu Mihovil Vladislavić od Škvarče (*Vladislauič de Skwarach*) i Markov sin Ladislav od istog mjesta, a među je pouzdanim svjedocima i susjedima spomenut i Marko Vladislavić od Škvarče (*Vladislauič de Skwarach*); AHAZU, B-XV-24-I-1, 387-390. Vidi također: isto, 414-417.

¹⁶⁶ Mjesto je vjerojatno dobilo ime po ptici čvorak (*skvórac*), što nije usamljen slučaj u srednjovjekovnim hrvatskim zemljama. Puno je poznatija, primjerice, Švarča/Škvarča kraj srednjovjekovnog Dubovca (današnjeg Karlovca) u međurječju Kupe, Dobre i Korane (usp. Lopašić, *Oko Kupe*, str. 311-318), a na temelju varijante *skvar* iz okolice Splita, Trogira i Skradina te varijante *skvor* u Šestinama, Petar je Skok došao do zaključka da glasovno najbliže odgovaraju glasanju te ptice: *stoär, squär* (usp. Skok, *Etimologijski rječnik*, knj. 3, str. 276). Vladimir je Anić sa suradnicima upozorio i na nadi-mačka prezimena u kojima je *skvorc* (čvorak) bio osnovom, pa tako navodi prezime *Škvarč* u Samoboru, Zaprešiću i Zagrebu, *Škvarić* u Ivancu, Podravlju, Zagrebu, Bjelovaru i Vinkovcima, *Škvorc* u Međimurju, Zagrebu, Zagorju i Podravini, *Škvorčec* u Donjoj Stubici, *Škvorčević* u Novoj Gradiški i Slavenskom Brodu te *Škvoric* u Novoj Gradiški, Zagrebu i Karlovcu; usp. Anić i dr., *Hrvatski enciklopedijski rječnik*, sv. 10, str. 265.

¹⁶⁷ Spaho, Jedan turski popis Sinja i Vrlike, str. 107, br. 72 i 74.

¹⁶⁸ Isto, str. 107, br. 75.

¹⁶⁹ Isto, str. 108, br. 77.

siječanj

1. Obrezanje Gospodinovo
6. Bogojavljenje
17. Sv. Antun
20. Sv. Fabijan i Sebastijan
21. Sv. Agneza
22. Sv. Vincent

veljača

2. Svijećnica
3. Sv. Blaž
5. Sv. Agata
9. Sv. Apolonija
10. Sv. Skolastika
24. Sv. Matija apostol

proljetni mjeseci (9 blagdana bez nedjelja i uskrasnih svetkovina)

ožujak

12. Sv. Grgur Veliki
21. Sv. Benedikt
25. Blagovijest

travanj

4. Sv. Ambrozije
24. Sv. Juraj
25. Sv. Marko apostol

svibanj

1. Sv. Filip i Jakov apostoli
7. Sv. Dujam i Anastazije
30. Sv. Stjepan kralj ugarski

ljetni mjeseci (13 blagdana bez nedjelja i uskrasnih svetkovina)

lipanj

24. Sv. Ivan Krstitelj
29. Sv. Petar i Pavao

srpanj

13. Sv. Margareta
22. Sv. Marija Magdalena
25. Sv. Jakov st. apostol
26. Sv. Ana majka Marijina
29. Sv. Dujam i Anastazije

kolovoz

- 8. Sv. Dominik
- 10. Sv. Lovro
- 15. Velika Gospa
- 28. Sv. Augustin
- 29. Glavosijek Ivana Krstitelja
- 30. Sv. Stjepan

jesenski mjeseci (16 blagdana bez nedjelja)

rujan

- 8. Mala Gospa
- 21. Sv. Matej apostol
- 27. Sv. Kuzma i Damjan
- 29. Mihael arhanđel
- 30. Sv. Jeronim

listopad

- 4. Sv. Franjo
- 13. Sv. Brikcije
- 18. Sv. Luka apostol
- 28. Sv. Šimun i Juda Tadej apostoli

studeni

- 1. Svi sveti
- 2. Dušni dan
- 6. Sv. Leonard
- 11. Sv. Martin
- 19. Sv. Helena i Elizabeta
- 25. Sv. Katarina
- 30. Sv. Andrija apostol

Iz ovoga se tabličnog prikaza vidi da je knez Vuk Vladislavić pomno pazio na ritam odabira proslava svetkovina tijekom godine na temelju kojeg je i zatražio privilegij za crkvu Blažene Djevice Marije. Popis je svetaca očito bio prilagođen godišnjem ritmu trgovanja, i ratarskim i stočarskim proizvodima, što pak upućuje na zaključak da je zaista uspio od nadbiskupa Andrije dobiti ono što je i tražio: mogućnost da se oprostima u crkvi Blažene Djevice Marije privuče što veći broj ljudi koji bi se mogli uključiti i u trgovinu poljoprivrednom robom na sajmovima pred drugom crkvom (*crkva Gradina*) kraj istih sela, Škvarče i Prhova. Za osmanske se vladavine "od onih koji tu dolaze da prodaju i kupuju" uzimala taksa, a godišnja je pristojba bila zaista simbolične naravi, samo 50 akči (niti polovicu mletačkog dukata).¹⁷⁰ No, manje

¹⁷⁰ Isto, str. 107, br. 76.

je važan sam iznos od činjenice da se bez obzira na većinsko novonaseljeno stanovništvo vlašskog podrijetla pravoslavne vjeroispovijesti, još početkom 17. st. održala tradicija sajma pokraj te crkve. Pristojbe koje su se ubirale u ime tridesetine na tim sajmovima do pri kraju 15. st. zasigurno su bile mnogostruko veće od spomenute u katastarskom defteru, kao što je i broj stanovnika Škvarče sigurno bio većim od onoga koji je spomenut u tom istom defteru za Škovarce, pa su i prihodi plemenitih Vladislavića od Škvarče morali barem do sredine 15. st. biti većim od 17 mletačkih dukata, koji su se pobirali u ime godišnjeg poreza za osmanske vlasti.¹⁷¹

U historiografiji spomenut,¹⁷² ali neobjavljen dokument Splitskoga kaptolskog arhiva iz 1402. god. iznimno je važan ne samo za poznavanje posjedovnih odnosa među plemenitim Čubranićima, već i za poznavanje srednjovjekovne toponimije, prvenstveno Hlivanjske županije.¹⁷³ Riječ je o međusobnoj potvrdi prava na posjede u županiji Hlivno i vrhričkom distriktu županije Knin bliskih rođaka Vuka Vladislavića i Vuka Stipčića. Naime, plemeniti muževi, kako kaže isprava, Vuk Vladislavić od Vrhrike od plemenitog roda Čubranića¹⁷⁴ i Vuk Stipčić od Hlivna također od plemenitog roda Čubranića iz Hrvatske¹⁷⁵ međusobno potvrđuju i mijenjaju nasljedne zemlje i posjede tako da Vuk Vladislavić u svoje, kao i u ime svojega nećaka Franka, sina Ratkova,¹⁷⁶ daje, mijenja i potvrđuje rečenom Vuku Stipčiću od rečenog plemenitog roda Čubranića od Hlivna šestinu udjela u četiri mjesta, zemlje i doline u Dobrošinu (*Dobrosin*), Bužaninu (*Busuni*), Kopčiću (*Copcich*) i u Palčišću (*Palcische*), a koje će Vuk Stipčić i njegov stric Tvrtko te ostali nasljednici¹⁷⁷ uživati za vječna vremena. Jednako tako, Vuk Stipčić od Hlivna od rečenog plemenitog roda Čubranića daje, mijenja i potvrđuje rečenom Vuku Vladislaviću od Vrhrike i njegovim nasljednicima deveti udio u Gornjem Zabukovju u Hlivnu (*in Superiori Sabuchouge in Cleuna*), šestinu udjela u Donjem Zabukovju (*in Inferiori Sabuchouge*), potom u Vrhrici od trećine dvanaestinu udjela u zemlji sela Trnovo (*Ternouo*), a koje će Vuk i nećak Franko s nasljednicima uživati za vječna vremena.¹⁷⁸ Za posjed je Trnovo, doduše, knez Vuk

¹⁷¹ Isto, str. 107-108, br. 77. Ukupna su godišnja porezna podavanja sela Škovarci u koja su uračunana i podavanja čifta Kurda, sina Alije, iznosila 2050 akči. U kojoj je mjeri taj posjed hiže Vladislavića bio od važnosti za (polu)nomadsko stanovništvo još za trajanja osmanske vlasti očituje se i u nastanku vlašškoga "plemenskog imena" Škovaraca već krajem 16. stoljeća; usp. Krešimir Kužić, Prilog biografiji nekih Kačićevih vitezova te podrijetlu stanovništva njihova kraja, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, sv. 47, Zadar 2005., str. 210-211, bilj. 107.

¹⁷² Usp. Ančić, *Livno*, str. 17-18.

¹⁷³ Zahvaljujem poštovanom kolegi Mladenu Ančiću na, ne samo točnoj informaciji o smještaju već i na kopiji tog dokumenta, koju mi je dostavio posredovanjem kolege Damira Karbića.

¹⁷⁴ ... *nobiles viri videlicet Valch Vladislauich de Varchricha de genere Ciprianich...*

¹⁷⁵ ... *Valch Stipcich de Cleuna etiam de genere Ciprianich de Croatia...*

¹⁷⁶ ... *nepote suo Francho filio Ratchi...*

¹⁷⁷ ... *Tuartcho suo patruo et eorum heredibus et successoribus...*

¹⁷⁸ KAS, sv. 64, fol. 111-111'. Na kraju se isprave pripominje da će onaj tko ospori ta međusobna darovanja i zamjene imati platiti sto zlatnih dukata od kojih će polovina ići onomu tko u tom trenutku bude bio na vlasti, a druga polovina oštećenoj strani.

Vladislavić već god. 1386. dobio potvrđnicu tadašnjega hrvatsko-dalmatinskog bana Petra Cudara (*Czudar, Zudar*),¹⁷⁹ ali se tek iz splitske isprave naziru stvarni vlasnički odnosi u Trnovu. Ako se, dakle, uzmu u obzir prethodna saznanja da su sela Vitac i Škvarča u posjedu Vladislavića, tada sadržaj isprave kaptola u Splitu samo potvrđuje pretpostavku da su Vladislavići bili na prijelazu iz 14. u 15. st. jednom od moćnijih hiža plemenitoga roda Čubranića. Oni su, eto, uz Vitac i Škvarču u vrhričkomu kraju imali udio i u selu Trnovo, koje se može poistovjetiti s mezrom Trnovce iz katastarskog deftera s početka 17. st., a nalazila se u blizini tadašnje Vrhrike, dakle srednjovjekovnog Prozora, vjerojatno podno Golog brda u okolici današnjeg Podosoja pa prema mostu na Cetini, koji se nalazio kraj današnjih Koljana.¹⁸⁰ I bez obzira na pridjevak "od Vrhrike" kneza Vuka Vladislavića, koji upućuje na opravdan zaključak da mu je dvorno mjesto, odnosno sjedište, moralo biti na prostoru Vrhrike, on je sa sinom pokojnog brata Ratka Frankom raspolagao i s respektabilnim posjedima na prostoru istočno i jugoistočno od grada Bistrice u županiji Hlivno¹⁸¹ te ih nastojao ugovorom s rođakom Stipčićem zaštititi i osigurati od mogućih presizanja. S druge se pak strane iz isprave naslućuje i određena usitnjenost u strukturi posjedovnih čestica plemenščina Vladislavića i Stipčića¹⁸² iz koje se može zaključiti da je broj članova te hiže, jer i Stipčići su bili potomcima rodonačelnika hiže Vladislavića, bio većim od onoga do kojeg se može doći iščitavanjem poznatih dokumenata.¹⁸³ Kako bilo, pripadnici su se te hiže u konačnici podijelili na vrhrički (ili, točnije, škvarčanski) i hlivanjski ogranak, s time da su Vladislavići uzajamno vodili brigu o zemljišnim česticama plemenščina članova onoga drugog na prostoru svojeg ogranka. O veličini i vrijednosti Trnova se s obzirom na upis samo filurijske pristojbe od 100 akči (nešto manje od jednog dukata) za mezre Trnovce i Bačin¹⁸⁴ ne može niti približno nagađati, ali je bitno naglasiti da je Trnovo vjerojatno graničilo s idućim vrlo važnim posjedom koji mu se nalazio nasuprot, na lijevoj obali Cetine, a u kojemu su Vladislavići po svemu sudeći imali svoj plemenščinski udio i gdje se nalazio spomenuti most. Riječ je o selu

¹⁷⁹ Usp. Hrabak, Tradicija o srednjovjekovnoj Bosni, str. 352, bilj. 34.

¹⁸⁰ Usp. Spaho, Jedan turski popis Sinja i Vrljike, str. 93, br. 3 i 4.

¹⁸¹ Među poznatim se nazivima mjesta zapisanih u ispravi kralja Stjepana Ostoje god. 1400. (Bistrica, Čihovići, Dobra, Grebci, Hlivanjska Vrhovina, Kablići, Kokošjeglavci, Lištani, Ljusnići, Miši, Mlijane, Okuzlići, Orguz, Rujani, Sajkovići, Smričani, Stojemar, Tribić, Ture, Varžerala, Vrbovin, Vrda, Vrtci, Zabrdije, Zabukovje, Zagoričani i Zavođani), jedino Zabukovje nalazi u ovoj ispravi, ali s detaljem koji nosi novu spoznaju; Zabukovje se dijelilo na Gornje i Donje. Svi ostali pak toponimi te isprave prvi su put spomenuti te se Dobrošin, Kopčić i Palčišće imaju pridodati toponimskoj baštini istočnog dijela hlivanjskoga kraja, točnije, sjeverno od današnjega Buškog jezera i brda Bužanin u pravcu Livna.

¹⁸² Riječ je o šestini udjela u Dobrošinu, Bužaninu, Kopčiću, Palčišću i u Donjem Zabukovju te o devetom udjelu u Gornjem Zabukovju u Hlivanjskoj županiji i o dvanaestom udjelu u trećini Trnova u distriktu Vrhrika.

¹⁸³ O najranijim rodoslovima znamenitijih hiža plemenitig roda Čubranića slijedi rasprava koja se priprema za tisak.

¹⁸⁴ Spaho, Jedan turski popis Sinja i Vrljike, str. 93, br. 3.

Prhovo preko kojega su Vladislavići morali imati direktnu prostornu vezu između Škvarče i Trnova.

Isprava se, koja donosi vijesti o mjestu Prhovu, također odnosi na zamjenu i potvrdu zemljišnih dobara, a datira tek iz 1448. god. i, za razliku od prethodne, odnosi se isključivo na imanja u vrhričkom dijelu plemenščine Čubranića te, poput prethodne, donosi vrijedne podatke, ali ovog puta o srednjovjekovnoj toponimiji distrikta Vrhrike. Zamjena se posjeda Berislavića od roda Čubranića obavila pred kanonicima kaptola u Kninu,¹⁸⁵ i to između Jurja i Franje, sinova pokojnog Vuka, sina pokojnog Stjepana od Gorice, i Jurjevih i Franjinih stričeva, odnosno Vukove braće Jurja, Pavla i Tome, sinova istoga pokojnog Stjepana od Gorice s jedne strane, te Grgura, sina Petrova zvanog Starešina od Vinalića s druge strane, i to: od četvrtinskog udjela u posjedu Vinalić tri dijela sa svim njihovim pripadnostima za sedam čestica zemljišta u Bregovima i polovicu zemljišta zvanog Pod na ozemlju Prhova u distriktu Vrhrika.¹⁸⁶ U toj ispravi spomenuta mjesta koja se mogu pronaći i u vrhričkomu katastarskom defteru iz 1604. god. jesu sela Vinalić (drugo ime Vidolić),¹⁸⁷ Gorica¹⁸⁸ i Prhovo,¹⁸⁹ dok se preostali toponimi, Bregovi i Pod, u defteru ne spominju. Jedini toponimi koji su pak sačuvali ista imena do današnjih vremena jesu selo Vinalić i visoravan Pod. Vinalić u ispravi Berislavića očito čini ono zemljište za koje se iz drugoga kupa dobiva niz zemljišnih čestica, pa se s malom vjerojatnošću pogreške može zaključiti da Bregovi i Pod pripadaju ozemlju sela Prhova. Prhovo bi, dakle, odgovaralo današnjim Gornjim Koljanima, mjestu koje se nalazilo na iznimno važnom strateškom i komunikacijskom položaju od kojega se prijelazom preko Cetine (mostom?) išlo ravno na Prozor, pa preko Cimljana (Civljana) i Kijeva na Knin i dalje poznatim putovima na srednjovjekovni Gradac (Gračac) i Udvinu (Udbinu), odnosno preko Strmice i Mračaja na Grahovo ili se od Prhova produžavalo uz lijevu obalu Cetine preko Ježevića na grad Vrhriku, pa podno srednjovjekovnog Lukovca na Glavaš i Uništa od kojih se putovalo za Grahovo.¹⁹⁰ Početkom se 17. st. položaj Prhova poklapao i s njegovom gospodar-

¹⁸⁵ Odabir kaptola u Kninu pred kojim su članovi hiže Berislavića obavili međusobnu zamjenu, potvrdu i darivanje posjeda nije bio slučajan. Naime, distrikt je Vrhrika u upravno-teritorijalnom smislu pripadao Kninskoj županiji, a u crkvenom pod jurisdikciju kninskog biskupa, pa je kaptol u Kninu bio nakon god. 1409., kad Mletačka Republika počinje nanovo širiti svoj dominij na dalmatinske gradove, i jedinim mjestom javne vjere pred kojim su Vrhričani mogli obaviti takav posao. Splitski je kaptol, dakle, kao mjesto javne vjere Čubranićima na prostoru Vrhrike bio od drugotne važnosti unatoč činjenici da je kninski biskup bio sufraganom splitskog nadbiskupa i k tomu, za razliku od vremena međusobnih zamjena posjedovnih čestica Vuka Vladislavića i Vuka Stipčića (1402.), već duže vrijeme izvan domašaja vlasti hrvatskoga kralja.

¹⁸⁶ Hrvatski državni arhiv, Zbirke, *Documenta medievalia varia*, br. 302.

¹⁸⁷ Spaho, Jedan turski popis Sinja i Vrlike, str. 95-96, br. 16-27; isto, str. 98, br. 39; isto, str. 99, br. 41.

¹⁸⁸ Isto, str. 111-112, br. 92.

¹⁸⁹ Isto, str. 106-107, br. 72-76.

¹⁹⁰ O važnosti Prhova kao komunikacijskog križišta usp. Milošević, *Vrlika starohrvatska župa*, str. 29-30. Potvrdu je postojanja rimske ceste koja se protezala od Vrhrike preko Glavaša i Uništa prema Gra-

skom važnošću. Tada je s njega ubirano godišnje 9733 akče poreza (više od 80 mletačkih dukata), što je značilo da su se godišnje samo s ozemlja kasabe Vrhrike (srednjovjekovni Prozor) i sela Spaškog Polja (srednjovjekovni grad Vrhrika) prikupljale veće svote poreznog novca. Gorica, međutim, u katastarskom defteru, kao i sela Mahavice (danas Maovice), Civljane, Radine, Breze, Čerane, Stražine i Mladkovine, te Donešić nema poput ostalih sela nahije Vrhrike mlinove na vodotocima,¹⁹¹ pa se mora potražiti na mjestima gdje takvih vodotokova nema ili na dijelovima vodotokova koji nisu bili pogodni za izgradnju mlinova. S tog se posjeda prema defteru početkom 17. st. ubiralo 2638 akča (oko 22 mletačka dukata) i očito je da na posjedu tada živi vrlo mali broj ljudi. Vinalić je pak u defteru upisan kao mjesto čije je čitavo ozemlje razdijeljeno među vlasnicima čitfluka, zemina ili njihovih dijelova i čifte, te je sa svih tih posjedovnih čestica, uključivši i mlinove, u konačnici godišnje ubirano 4060 akča (gotovo 34 mletačka dukata) bez spominjanja ispendže, resm-i čifta, bennaka i mudžereda, pa bi se moglo zaključiti kako je to selo u smislu naseljenosti gotovo pusto te da se zaista sastojalo od zemljišnih čestica koje su njihovi vlasnici obrađivali dovodeći radnu snagu iz okolnih mjesta kako bi pokosili travu i zasijane usjeve. Vinalić se do sredine 15. st., međutim, teško može zamisliti tako populacijski osiromašen i bez vinograda, koji su zasigurno dominirali ozemljem tog mjesta i po kojima je, uostalom, mjesto i dobilo ime. Stoga su prihodi tijekom srednjeg vijeka morali biti znatno većim od navedenog s početka 17. stoljeća. Takvu pretpostavku potvrđuje i činjenica da su 1448. god. tri dijela četvrtinskog udjela u Vinaliću mijenjana za čak sedam zemljišnih čestica u Bregovima i polovinu zemljišne površine Poda na ozemlju Prhova. Sve u svemu, Berislavići su kao užitnici dijelova plemenščina Gorice, Vinalića i Prhova do pri kraj 15. st. ostvarivali najmanje 150 zlatnih dukata godišnjih prihoda, s time da su i Vladislavići najvjerojatnije imali određena užitnička prava na ozemlju Prhova. No, s obzirom na, ponajprije demografsku, a time i gospodarsku, opustošenost upravo onih naselja po kojima su vrhrički Čubranići nosili svoje pridjevke (Škvarča, Gorica, Vinalić), očekivalo bi se da će se bogatstvo članova tog plemenitog roda moći naslutiti uz pomoć raskošnih grobnih priloga i nalaza. Toj pretpostavci u prilog idu i tvrdnje iz druge polovine 18. st., putopisaca Padovanca Alberta Fortisa i Sinjanina Ivana Lovrića.

hovu pronašao Petar Stanić krajem 19. st. u Lelasovu klancu (usp. Milošević, *Arheološka topografija*, str. 73) i u zaseoku Podglavaš na lokalitetu Njivetine (isto, str. 79). Na Santinijevoj karti iz 1780. god. Prhovo (*Phrivo*) je smješteno između Suhopolja (*Sabopoglie*) i Koljana (*Cagliane*) gotovo nasuprot Vrhlike (usp. Marković, *Descriptio Croatiae*, str. 240), a na karti Melchiora i Zavorea iz 1787. god. je Prhovo (*Phruo*) smješteno nešto jugoistočnije od Koljana (*Cagliane*) prema Dabru (*Dabar*); usp. isto, str. 270.

¹⁹¹ Vlasnici su mlinova na pritokama ili samoj rijeci Cetini bili iz kasabe Vrhrike te sela Vinalića (Vidolića), Ježevića, Nagore, Kostura Velikog i Malog, Prhova, Behunića, Škvarca, Spaškog Polja, Kijeva i Vitca.

Rasuta materijalna baština Čubranića i njihovih podanika

Fortis je god. 1774. objavio u svojem slavnom putopisu kako su “na starinskom groblju blizu ruševina jedne crkve posvećene Uzašašću” bila između grobova posađena stabla koja su tvorila ugodan hlad te da su njemu i članovima njegove ekspedicije baš na tom mjestu domaćini priredili i servirali ručak.¹⁹² Potom nastavlja da je grobove prekrivalo “veliko kamenje, pod kojim spavaju kosti drevnih junaka”, koje je svakako “vrijedno pažnje kako zbog brojnosti, tako i zbog veličine”, a izričaj o drevnim junacima je objasnio oružjem “koje se na tom mjestu često nađe”. Pitajući se kako su te goleme stijene u davnini dospjele na groblje, naglasio je da su “paralelepipednog oblika i prilično dobro uglačane”, te da “ni na jednoj nema natpisa, ali gotovo su na svakoj grbovi u bareljefu”.¹⁹³ U djelu objavljenom samo dvije godine nakon Fortisova isto je to groblje opisao i Lovrić, pripomenuvši da su domaći Morlaci, vjerujući kako će pod grobnim kamicima pronaći skriveno blago, iskopali “jedno odijelo ugarskog kroja, izvezeno zlatom, ali se počelo raspadati, čim se pojavilo na zraku”.¹⁹⁴ Što je od navedenoga preostalo modernim arheolozima za njihova istraživanja?

Groblje je oko crkve Svetog Spasa s ukupnim brojem od 1162 do danas istražena groba najveće arheološki obrađeno srednjovjekovno groblje u Hrvatskoj.¹⁹⁵ No, Fortisovu tvrdnju da je riječ o počivalištu drevnih junaka s kojima je pokopano i njihovo oružje, koje se često na groblju pronalazilo u njegovo doba, arheološka istraživanja nisu potvrdila. Naime, na tom su groblju nađeni ostatci jednog bodeža,¹⁹⁶ osam noževa,¹⁹⁷ pet strjelica,¹⁹⁸ dva koplja¹⁹⁹ i dva para ostruga.²⁰⁰ Riječ je, dakle, o samo osam slučajnih nalaza i devet grobova u kojima su pronađeni nalazi i prilozi nekoć korišteni u vojne svrhe, što naizgled sasvim obezvrjeđuje Fortisovu tvrdnju.²⁰¹ I slje-

¹⁹² Alberto Fortis, *Put po Dalmaciji*, pripr. Josip Bratulić, prev. Mate Maras – Darko Novaković, Zagreb 1984., str. 193.

¹⁹³ Na ist. mj.

¹⁹⁴ Ivan Lovrić, *Bilješke o Putu po Dalmaciji opata Alberta Fortusa i život Stanislava Sočvice*, prev. Mihovil Kombol, Zagreb 1948., str. 24. Kamenu se nadgrobni pločastog ili sandučastog oblika u ovoj raspravi neće nazivati “stećcima”, već “kamicima”, jer je “stećak”, kako je u posljednje vrijeme upozoreno u znanstvenoj literaturi, bio samo jednim od oblika kamenih srednjovjekovnih nadgrobnjaka, visinom dulji od širine i dužine samog nadgrobnjaka; usp. Krešimir Kužić, *Zašto bi trebalo termin “kamik” zamijeniti termin “stećak”*, *Povijesni prilozi*, sv. 20, Zagreb 2001., str. 259-273.

¹⁹⁵ Usp. Milošević, *Vrlika starohrvatska župa*, str. 25; isti, *Arheološka topografija*, str. 82-84.

¹⁹⁶ Petrinec, *Kasnosrednjovjekovno groblje kod crkve Sv. Spasa*, grob 901, str. 85-86.

¹⁹⁷ Isto, grob 134, str. 20-21; grob 604, str. 50; grob 870, str. 79; slučajni nalazi 119-123, str. 124-125.

¹⁹⁸ Isto, grob 554, str. 46; grob 626, str. 52; slučajni nalazi 124-126, str. 125.

¹⁹⁹ Isto, grob 14a, str. 11; grob 834, str. 74-75.

²⁰⁰ Isto, grob 834, str. 74-75; grob 1026, str. 99-100.

²⁰¹ Još god. 1852. Carrara piše u dopisu Društvu za povijest i starine Jugoslavenah kako “... u Vrlici ... nalazi se mnogo oružja od srednjega vieka...”, što potvrđuje ispravnost Fortisovih vijesti; usp. Ivan Carrara, *Odgovor Dr. Ivana Carrare*, *APJ 2*, Zagreb 1852., str. 330.

deća njegova tvrdnja poput prethodne nije naišla na potvrdu arheoloških istraživanja. Naime, od ukupnog broja istraženih grobova, njih oko 850 imalo je nadzemnu oznaku u obliku monolitnoga pločastog kamika, a samo ih je nekoliko imalo kamike u obliku sanduka. Od ukupnog pak broja kamika ukrašeno ih je svega 27 (rozetama, polumjesecima, križevima i različitim heraldičkim znakovima),²⁰² pa se Fortisova tvrdnja da su kamici prilično dobro uglačani i da su gotovo na svakom grbovi u bareljefu opetovano može činiti posve proizvoljnom. No, Lovrićeva je vijest o pronalasku odijela ugarskog kroja izvezenog zlatom našla u znatnoj mjeri potvrdu u arheološkim iskapanjima. Svi su ulomci tekstila,²⁰³ ostatci ukrasnih tekstilnih traka i pojasa,²⁰⁴ potom velova za glavu,²⁰⁵ pozamenterije i macraméa²⁰⁶ bili tkani bizantskom zlatnom niti koja se sastojala od metalne niti ovijene srebrnom pozlaćenom ovojnicom, a pronađeni su u 22 groba, kojima valja pridodati i 15 slučajnih nalaza.²⁰⁷ Broj se pronađenih ostataka "odijela ugarskog kroja izvezenog zlatom" ne čini odveć velikim s obzirom na ukupan broj grobova pokraj Svetog Spasa, ali ako se uzmu u obzir činjenice da sami arheolozi do 1948. god. nisu vodili posebne evidencije za prvih 210 otvorenih grobova,²⁰⁸ potom da je od ukupnog broja grobova arheološkim istraživanjima samo u njih 248 pronađeno grobnih priloga i nalaza, te da među njima 89 pripada skupini bez uredne dokumentacije, tekstilni se uzorci iz navedena 22 groba čine ipak učestalije pronađenim artefaktima. Basnoslovno bi se bogatstvo koje se prema pričama Morlaka krilo pod grobnim kamicima i koje ih je, prema Lovrićevu svjedočenju, tjeralo u potragu za njim, moralo moći potvrditi ne samo pronalascima zlatnih odijela već i nizom drugih predmeta izrađenih od plemenitih metala. Takvih je predmeta pronađeno u čak 159 grobova i sa 61 slučajnim nalazom čine najbrojniju skupinu među grobnim priložima i nalazima. Jasno, u toj skupini preteže ženski nakit u kojemu su naušnice od pozlaćene bronce,²⁰⁹ srebra²¹⁰ i pozlaćenog srebra,²¹¹ zatim karičice od

²⁰² Milošević, *Arheološka topografija*, str. 82.

²⁰³ Petrincec, *Kasnosrednjovjekovno groblje kod crkve Sv. Spasa*, grob 414, str. 36; grob 648, str. 53-54; grob 692, str. 63; grob 726, str. 66; grob 734, str. 67; grob 808, str. 72; grob 888, str. 82; grob 922, str. 88; grob 953, str. 91; grob 965, str. 93-94; grob VI, str. 109; slučajni nalazi 178, 180, 181, 185, 189 i 190, str. 130-134.

²⁰⁴ Isto, grob 606, str. 51; grob 652, str. 54-55; grob 747, str. 69; grob 896, str. 82-84; slučajni nalazi 187, 191 i 192, str. 133-137.

²⁰⁵ Isto, grob 689, str. 61; grob 690, str. 61-62.

²⁰⁶ Isto, grob 658, str. 57; grob 713, str. 64-65; grob 836, str. 76; grob 1021, str. 98; grob 1026, str. 99-103; slučajni nalazi 179, 182, 183, 184, 186 i 188, str. 130-134.

²⁰⁷ Komadići su tekstila iz pet grobova s vremenom zagubljeni (usp. isto, grob 648, str. 53-54; grob 734, str. 67; grob 888, str. 82; grob 953, str. 91; grob VI, str. 109), pa ne bi bilo čudno da se koji od njih nalazi među slučajnim nalazima.

²⁰⁸ Usp. isto, str. 7.

²⁰⁹ Isto, grob 254, str. 26; naušnica je izgubljena, neinventirana i bez crteža.

²¹⁰ Isto, grob 30, str. 12; grob 33, str. 12-13; grob 60, str. 15; grob 64, str. 16; grob 77, str. 17; grob 104a, str. 18; grob 358, str. 31; grob 649, str. 54; grob 674, str. 58-59; grob 686, str. 60; grob 689, str. 61; grob 717

srebra²¹² i pozlaćenog srebra²¹³ te samo jedna srebrna sljepoočničarka²¹⁴ zastupljene u čak 103 groba. Skupina je predmeta od plemenitih materijala koje su podjednako nosili i muškarci i žene zastupljena u 22 groba, a brojnošću prednjači prstenje od posrebrene bronce,²¹⁵ srebra,²¹⁶ pozlaćenog srebra²¹⁷ i zlata,²¹⁸ potom puceta od posrebrene bronce,²¹⁹ srebra²²⁰ i pozlaćenog srebra²²¹ te, na koncu, vrlo rijedak nalaz aplika pojase garniture.²²² Iduća je skupina predmeta vrlo rano uočena i na ispravan način vrednovana, ali je bila i podložna zloporabama, jer je riječ o novcu. Numizmatikom su se bavili i arheolozi starijih generacija, pa ne čudi što su u 29 grobova registrirani srebrnjaci, ali jednako tako ne čudi što je novac iz čak 20 grobova s vremenom zagubljen²²³ te što i 23 slučajna nalaza²²⁴ čine poprilično velik broj s obzirom

i 721, str. 65; grob 726, str. 66; grob 732, str. 67; grob 735, str. 68; grob 809, str. 73; grob 868, str. 77-78; grob 905, str. 87; grob 922, str. 88-89; grob 935, str. 90; grob 945, str. 90-91; grob 978, str. 95; grob 1007 i 1008, str. 97; grob 1010, str. 98.

²¹¹ Isto, grob 260, str. 27; grob 364, str. 31; grob 564, str. 47-48; grob 648, str. 53-54; grob 656, str. 56; grob 658, str. 56-57; grob 676, str. 59; grob 690, str. 61; grob 692, str. 62-63; grob 713, str. 64-65; grob 743 i 745, str. 68; grob 756b, str. 69; grob 784, str. 70-71; grob 801 i 807, str. 71; grob 826, str. 73; grob 832, str. 73-74; grob 856, str. 76-77; grob 872, str. 80; grob 880, str. 81; grob 888, str. 82; grob 896, str. 82-83; grob 897, str. 84; grob 912, str. 87; grob 920, str. 88; grob 932 i 934, str. 89; grob 936, str. 90; grob 952, str. 91; grob 953, str. 91-92; grob 955 i 961, str. 92; grob 976 i 977, str. 94; grob 980, str. 95.

²¹² Isto, grob 5a, str. 10; grob 7a, str. 10-11; grob 40 i 42, str. 13; grob 45, 46a i 50b, str. 14; grob 56, str. 15; grob 71c, str. 16; grob 85a, str. 17; grob 109, 115a i 121, str. 19; grob 130, str. 20; grob 145, str. 21-22; grob 171a, str. 22; grob 176b, 177 i 182a, str. 23; grob 189, str. 24; grob 302 i 307, str. 29; grob 310 i 327, str. 30; grob 376, str. 32; grob 430, str. 37; grob 914, str. 88; grob 981 i 1000, str. 96; grob 1005, str. 96-97; grob XVIa, str. 112.

²¹³ Isto, grob 14b, str. 12; grob 43, str. 14; grob 58, str. 15; grob 727, str. 66-67.

²¹⁴ Isto, grob 276, str. 27-28.

²¹⁵ Isto, grob 171a, str. 22.

²¹⁶ Isto, grob 182c, str. 24; grob 412, str. 35; grob 468, str. 40; grob 503, str. 42; grob 563, str. 47; grob 564, str. 47-48; grob 637 i 643, str. 53; grob 658, str. 56-57; grob 756b, str. 69-70; grob 934, str. 89; grob 980, str. 95.

²¹⁷ Isto, grob 605, str. 50-51; grob III, str. 107; grob IX-IXa, str. 110.

²¹⁸ Isto, grob 1026, str. 99-100; grob ispod najvećeg sandučastog kamika, str. 106.

²¹⁹ Isto, grob 591, str. 50.

²²⁰ Isto, grob 12, str. 11; grob 734, str. 67; grob 1026, str. 99.

²²¹ Isto, grob III, str. 107.

²²² Isto, grob ispod najvećeg sandučastoga kamika, str. 104-106. Pojedinačni su se primjerci aplika pojasnih garnitura nalazili i u: grob 442, str. 38-39; grob 635, str. 53.

²²³ Isto, grob 200, str. 25; grob 458, str. 40; grob 566, str. 49; grob 634, str. 52-53; grob 652, str. 54-55; grob 660 i 672, str. 58; grob 704, str. 64; grob 775 i 783, str. 70; grob 833, str. 74; grob 860, str. 77; grob 880 i 881, str. 81; grob 885, str. 81-82; grob 893, str. 82; grob 906, str. 87; grob 946, str. 91; grob 962, str. 93; grob VII, str. 109. Za srebrnjake je pronađene u preostalim devet grobova dokumentacija cjelovita i nalaze se u posjedu Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika: isto, grob 20, str. 12; grob 74, str. 16; grob 198, str. 25; grob 293a, str. 28; grob 437, str. 37; grob 446, str. 39; grob 618, str. 52; grob V, str. 108-109; grob VIII, str. 110.

²²⁴ Isto, slučajni nalazi 157-177, str. 128-130.

na one pronađene in situ. Brojnost i vrste sačuvanih predmeta s groblja crkve Svetog Spasa, dakle, sugeriraju s jedne strane da je riječ o potencijalnomu izvanredno bogatom arheološkom nalazištu, dok s druge strane samo letimičnim uvidom u njegovu arheološku dokumentaciju i neuki znatiželjnik uočava posvemašnju devastiranost nalazišta. Primjerice, arheolozi su ustanovili kako su u 85 grobova ispremiježane i dislocirane kosti jednog ili više kostura,²²⁵ zatim postojanje 15 grobova koji se mogu okvalificirati kao kosturnice;²²⁶ za 14 grobova konstatiran je nedostatak podataka o okolnostima pronalaska priloga i nalaza,²²⁷ a za 7 grobova nedostatak podataka o broju pokojnika²²⁸ i na koncu da s tog groblja potječu čak 192 slučajna nalaza.²²⁹ Dok su dočekali arheologe modernog senzibiliteta, gotovo je polovina zatečenih grobova s priložima i nalazima bilo već devastirana ili bez dokumentacije o okolnostima nalaza, ali je i unatoč toj činjenici groblje Svetog Spasa svojim sitnim inventarom (tekstilom tkanim bizantskim zlatnim nitima, karičicama, naušnicama, pucetima, prstenjem, aplikama i novcem) i brojem kamika dalo naslutiti raskoš obilja kojim su raspolagali srednjovjekovni stanovnici grada Vrhrike i njegove okolice te opravdanost Fortisovih tvrdnja kao i istinitost Lovrićevih objašnjenja podrijetla devastiranosti groblja.²³⁰

²²⁵ Isto, grob 30, str. 12; grob 54, str. 15; grob 124, str. 20; grob 137, str. 21; grob 171a, str. 22; grob 174a, str. 22-23; grob 182a, str. 23; grob 189, str. 24; grob 200, 211 i 213, str. 25; grob 254 i 255, str. 26; grob 289 i 294-294a, str. 28; grob 295, str. 29; grob 358 i 366, str. 31; grob 374, str. 32; grob 389 i 403, str. 34; grob 410, str. 35; grob 421 i 437, str. 37; grob 438, str. 38; grob 446 i 448, str. 39; grob 454, 458 i 464, str. 40; grob 503, str. 42; grob 509 i 512, str. 43; grob 517, str. 44; grob 533, str. 45; grob 552, 554 i 558, str. 46; grob 591, str. 50; grob 617 i 618, str. 52; grob 634, str. 52-53; grob 635 i 643, str. 53; grob 648, str. 53-54; grob 658, str. 56; grob 660 i 669, str. 58; grob 688, str. 60; grob 693, str. 63; grob 704, str. 64; grob 724, str. 65; grob 732, str. 67; grob 743, str. 68; grob 747 i 751, str. 69; grob 775 i 783, str. 70; grob 809, 823 i 826, str. 73; grob 834, str. 74; grob 856, str. 76-77; grob 860, str. 77; grob 869, str. 78; grob 879, str. 80; grob 881 i 884, str. 81; grob 885, str. 81-82; grob 888 i 893, str. 82; grob 912, str. 87; grob 931, str. 89; grob 952 i 953, str. 91; grob 962 i 965, str. 93; grob III, str. 106; grob V, str. 108; grob VI, str. 109; grob VIII, IX i IX-IXa, str. 110.

²²⁶ Isto, grob 182c, str. 24; grob 243, str. 25; grob 245, str. 26; grob 382a, str. 33; grob 412, str. 35; grob 414, str. 36; grob 490 i 493, str. 41; grob 545, str. 46; grob 563, str. 47; grob 565, str. 48; grob 604, str. 50; grob 672, str. 58; grob 778, str. 70; grob 870, str. 79.

²²⁷ Isto, grob 2a, 5a i 7a, str. 10; grob 14b i 20, str. 12; grob 35 i 40, str. 13; grob 43, str. 14; grob 67, str. 16; grob 90, str. 17; grob 384a i 385, str. 33; grob 836, str. 76; grob 896, str. 82.

²²⁸ Isto, grob 46-46a i 50a, str. 14; grob 71c i 74, str. 16; grob 81, str. 17; grob 95b i 103, str. 18.

²²⁹ Isto, str. 112-137.

²³⁰ Devastacija nije bila usmjerena isključivo na grobove već i na crkvu Svetog Spasa. Naime, već je Lovrić zabilježio da "Morlaci grčkoga obreda hoće, da je crkva Uzašašća bila najprije njihova, prema nekim kaluđerskim rukopisima" premda "fratri latinskog obreda poriču istinitost te tvrdnje" (Lovrić, *Bilješke*, str. 24-25). Znanstvena su istraživanja arheologa i povjesničara umjetnosti dva stoljeća nakon Lovrićeva doba, međutim, opovrgla istinitost morlačkih i kaluđerskih tvrdnja, što nije smetalo pravoslavne svećenike iz Dragovića da god. 1982. otuku jedini preostali ulomak starohrvatskog pletera u sjevernom pilastru trijumfalnog luka Svetog Spasa, naivno vjerujući da će time "izbrisati" katoličku pripadnost te crkve; usp. Tomislav Šeparović, *Katalog kamenih spomenika iz crkve Sv. Spasa na vrelu Cetine, SHP*, ser. III, sv. 22, Split 1995., br. 22, sl. 22a-22b, str. 87-88; Milošević, *Vrlika starohrvatska župa*, str. 18; isti, *Arheološka topografija*, str. 47, sl. 78 i str. 83.

Groblje crkve Svetog Spasa, međutim, nije bilo i jedino groblje distrikta Vrhrike u kojemu su srednjovjekovni Vrhričani pokrivali kamicima grobove svojih pokojnika. Istina je pak da je klesarska izradba tih nadgrobnjaka bila to finijom što su bili bližim gradu Vrhrici. Naime, na krajnjem je istočnom obronku brda Kapnice, oko jedan kilometar jugoistočno od današnjeg zaseoka Palačevići na lokalitetu Plazaljke, pronađen kamenolom u kojemu je tijekom kasnoga srednjeg vijeka isklesana većina cetinskih kamika.²³¹ Stoga nije čudno što su se južno od kamenoloma u njegovoj neposrednoj blizini nalazili ne samo masivni pločasti kamici već i jedan sljemenjak te četiri križine na (danas Preočanskom) groblju uz istočni rub Cetinskog polja, a zapadno od zaseoka Vranješi.²³² Nažalost, većina je srednjovjekovnih ukopa na tom groblju uništena kasnijim izgradnjama grobnica, a kako lokalno stanovništvo doseljeno za osmanske vlasti nije vladalo kamenoklesarskim umijećem, ono je u 18. st. kamike s toga groblja iskoristilo za gradnju tzv. Pločatog mosta, pješačkog prijelaza na dijelu korita Cetine između Cetinskog i Paškog (Vranješeva) polja.²³³ Na istovjetan je način izgrađen i Vukovića most na rukavcu Vukovića vrela rijeke Cetine,²³⁴ što s obzirom na podrijetlo građevnog materijala oba mosta čini graditeljskom rijetkošću u svjetskim okvirima,²³⁵ ali i svjedočanstvom vremena u kojemu srednjovjekovne nadgrobnjake lokalno stanovništvo očito nije smatralo svojom baštinom. Prostor srednjovjekovnoga grada Vrhrike, odnosno Cetinskog polja, vrela i lijeve obale rijeke Cetine na istočnim rubovima Paškog polja sve do zaseoka Jare obiluje, dakle, grobljima i kamicima, ali je njihova očuvanost s arheološkoga gledišta vrlo loša.²³⁶ Slično je stanje i oko današnjih Koljana, mjesta koje je pod imenom Prhovo do početka 15. st. bilo značenjem odmah nakon grada Vrhrike. Unatoč svoj svojoj opustošenosti, groblja su Prhova (u današnjim Koljanima Gornjim²³⁷ i Donjim,²³⁸ te onom kraj sela Laktac²³⁹ kao i grobište pokraj

²³¹ Stjepan Gunjača, Prinos poznavanju porijekla i načina prijevoza stećaka, *Istorijski časopis*, sv. 5, Beograd 1955., str. 139-147; isti, Rad Muzeja hrvatskih starina u godini 1952, *SHP*, ser. III, 4, Zagreb 1955., str. 232; isti, *Historijsko-arheološka šetnja*, str. 146-147; Milošević, *Arheološka topografija*, str. 78.

²³² Stjepan Gunjača, Kratak osvrt na prilike i rad muzeja u Kninu, *SHP*, ser. III, 1, Zagreb 1949., str. 283; isti, Rad Muzeja hrvatskih starina, str. 232; Milošević, *Arheološka topografija*, str. 80.

²³³ Gunjača, Kratak osvrt na prilike, str. 283; Milošević, *Arheološka topografija*, str. 78-79; isti, *Vrlika starohrvatska župa*, str. 11.

²³⁴ Gunjača, Rad Muzeja hrvatskih starina, str. 232; Milošević, *Arheološka topografija*, str. 87.

²³⁵ Isto, str. 78.

²³⁶ Podatci o očuvanosti ili ugroženosti nalazišta lokaliteta Bare (usp. isto, str. 63-64), potom Četnikovo vrelo (isto, str. 64), Jezerine (isto, str. 69), Naslon (isto, str. 75), Nelaj (isto, str. 76), Nugo (isto, str. 76-77), Plazaljke (isto, str. 78), Pločati most (isto, str. 78-79), Potok (isto, str. 79), Preočansko groblje (isto, str. 80), Rudine (isto, str. 80-81), Totići (isto, str. 85), Vukovića most (isto, str. 87), Bakovića greblje (isto, str. 91), Biuci (isto, str. 93) i Jare (isto, str. 109) pružaju još porazniju sliku od one na groblju Svetog Spasa.

²³⁷ Crkvina (isto, str. 95-97) i Marinkova kosa; isto, str. 114.

²³⁸ Koljansko groblje (isto, str. 110) i Zagorčeva kuća; isto, str. 128.

²³⁹ Groblje na položaju koji se zove i Crkvina; isto, str. 108.

Vukovića mosta²⁴⁰) iznjedrila čak dva karolinška mača, što ih smješta uz sam bok poznatoga starohrvatskoga groblja Biskupija-Crkvina na Kosovu polju kod Knina.²⁴¹ Osim tih iznimno vrijednih grobnih nalaza, istraživanja su na lokalitetu Crkvina u Gornjim Koljanima pokazala i ostatke trobrodne uzdužne ranosrednjovjekovne crkve Svetog Križa, kojoj se gotovo u cijelosti uspjelo rekonstruirati oltarnu pregradu,²⁴² ali i prepoznati u okolici Koljana niz njezinih te ulomaka namještaja te crkve ugrađenih u samostan i crkve jednostavnih tlorisa podignutih tijekom kasnosrednjovjekovnog razdoblja. Znakovito je da su svi ti crkveni objekti sagrađeni pretežito na posjedima hiža Berislavića i Vladislavića. Najbliža trobrodnoj crkvi Svetog Križa, iz koje su prilikom preuređenja njezina interijera ulomci ranosrednjovjekovnog pletera poslužili kao posvetni temelji za podizanje novih crkava, jest crkva na groblju sela Laktac u kojoj su na ulazu u donji prag ugrađena dva ulomka pilastra oltarne pregrade trobrodne crkve Svetog Križa²⁴³ i vrlo vjerojatno u temelje neistražene crkve na groblju u samim Koljanima,²⁴⁴ ali i u zidove manastira Dragović.²⁴⁵ Nešto dalje od srednjovjekovnog Prhova, s druge strane rijeke Cetine, ulomci su kamenog namještaja crkve Svetog Križa pronađeni i na položaju Crkvina kraj zaseoka Račići, na pravcu Podosoj–Stražine, dakle, na mjestu srednjovjekovnog Trnova.²⁴⁶ Činjenica da su ulomci kamenog namještaja trobrodne crkve Svetog Križa rabljeni kao spolija za izgradnju novih crkava svjedoči da su taj dvojaki pothvat (preuređenje interijera trobrodne crkve kraj sela Prhovo te izgradnja novih crkava) Berislavići i Vladislavići morali ostvariti u kratkom razdoblju te da su za nj trebali izdvojiti znatnu svotu gotova novca.²⁴⁷

²⁴⁰ Vukovića most kraj Koljana Gornjih; Ante Milošević, *Arheološki spomenici gornjeg i srednjeg toka rijeke Cetine*, u: *Arheološka i historijska baština Cetinske krajine*, Zbornik Cetinske krajine, Milivoj Čatipović (ur.), knj. 2, Sinj 1981., str. 65, br. 128; isti, *Arheološka topografija*, str. 127.

²⁴¹ Premda je Dušan Jelovina u svojem katalogu opisao samo preostali karolinški mač koji se čuva u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika, a koji je pronađen kraj Vukovića mosta u Gornjim Koljanima (Dušan Jelovina, *Mačevi i ostruge karolinških obilježja u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika*, Katalozi, sv. 1, Split 1986., str. 8; vidi također: Milošević, *Arheološki spomenici*, str. 65, br. 128), poznato je da je drugi karolinški mač iskopan na položaju Crkvina u Gornjim Koljanima poklonjen etiopskom caru Haileu Selasiju prilikom njegova posjeta Splitu (usp. Milošević, *Arheološka topografija*, str. 97, sl. 158). Ta dva mača svrstavaju po brojnosti takvih nalaza Gornje Koljane, odnosno srednjovjekovno Prhovo, uz bok groblja Biskupija – Crkvina, gdje je pronađeno četiri takva mača, pa zajedno čine više od polovine otkrivenih na prostoru između porječja Zrmanje i Cetine i u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika pohranjenih karolinških mačeva; usp. Jelovina, *Mačevi i ostruge*, str. 7-10, sl. 1.

²⁴² Usp. Nikola Jakšić, *Majstor koljanskog pluteja, VHAD*, sv. 8, Zagreb 1980., str. 243-252; Milošević, *Arheološka topografija*, str. 95-97.

²⁴³ Stjepan Gunjača, *Trogodišnji rad Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika, SHP*, ser. III, 7, Zagreb 1960., str. 273-275; Jakšić, *Majstor koljanskog pluteja*, str. 244; Gunjača, *Historijsko-arheološka šetnja*, str. 144; Milošević, *Vrlika starohrvatska župa*, str. 25-27; isti, *Arheološka topografija*, str. 108.

²⁴⁴ Gunjača, *Kratak osvrt na prilike*, str. 284; Milošević, *Arheološka topografija*, str. 110.

²⁴⁵ Gunjača, *Kratak osvrt na prilike*, str. 284; isti, *Historijsko-arheološka šetnja*, str. 144; Milošević, *Arheološka topografija*, str. 101-102.

²⁴⁶ Gunjača, *Historijsko-arheološka šetnja*, str. 144; Milošević, *Arheološka topografija*, str. 98-99.

Takva aktivnost podrazumijeva, dakle, zavidnu gospodarsku i financijsku moć tih hiža plemenitog roda Čubranića, a ona se nalazila, prije svega, u njihovim plemenšćinama koje su obuhvaćale najveći dio prostranstava županije Hlivno i distrikta Vrhrike, ali i u posjedima stečenim krajem 14. st. na području Kosova polja kraj Knina²⁴⁸ i Grahova zapadno od Hlivna.²⁴⁹ To je doba i njihova nastojanja da uvećaju svoje prihode doseljavanjima vlašskog stanovništva katoličke vjeroispovijesti uz pomoć kojega su širili ne samo stočarsku proizvodnju već i sudjelovali u veletrgovini stočarskim proizvodima. Uostalom, sva trgovina Splita i Trogira s Bosnom i Slavonijom nužno je morala ići komunikacijama koje su prolazile vrhričkim i hlivanjskim krajevima, odnosno matičnim teritorijima plemenitog roda Čubranića.²⁵⁰

Premda su podatci o posjedima i njihovoj vrijednosti, bogatstvu grobnih priloga i nalaza, graditeljskoj sakralnoj i sekularnoj ostavštini te vrsti obrta, trgovine i agrarne proizvodnje vrhričkog i hlivanjskoga kraja oskudni i fragmentarni, oni i takvi kakvi jesu svjedoče o važnosti, ugledu i moći pojedinih hiža plemenitog roda Čubranića, osobito o nekim njihovim članovima koji su se tijekom 14. st. uspjeli vinuti do pozicija hrvatske srednjovjekovne aristokracije. Početkom su tog stoljeća vodeću ulogu imali potomci Vojhne, Galeša, Bubanje i Mihovila, a na prijelazu u iduće, 15. st. potomci Vladislava, Berislava i Čubrete. Ta je razdjelnica stoljeća i razdoblje kada dolazi do nagloga demografskog priljeva, ne samo doseljavanjima vlaških obitelji već i prirodnim priraštajem, zbog čega su se na vrhričkom prostoru birale i lokacije za nova groblja koja su opremana kamenim nadgrobnjacima pretežito pločastog tipa i prostranim grobnim kapelama, ali i razdoblje kad se osnivaju novi samostani, preuređuju interijeri postojećih crkava, grade nove utvrde i dograđuju stare. Integrativna prostorno-politička uloga dinastičke obitelji Pavla Šubića Bribirskog i potom kralja Ludovika I. Anžuvinskog rezultirala je na kraju 14. st. posvemašnjim gospodarskim, kulturnim i duhovnim napretkom srednjovjekovne Hrvatske čijim su aktivnim sudionicima, kreatorima i dionicima bili i najodličniji pripadnici plemenitog roda Čubranića.

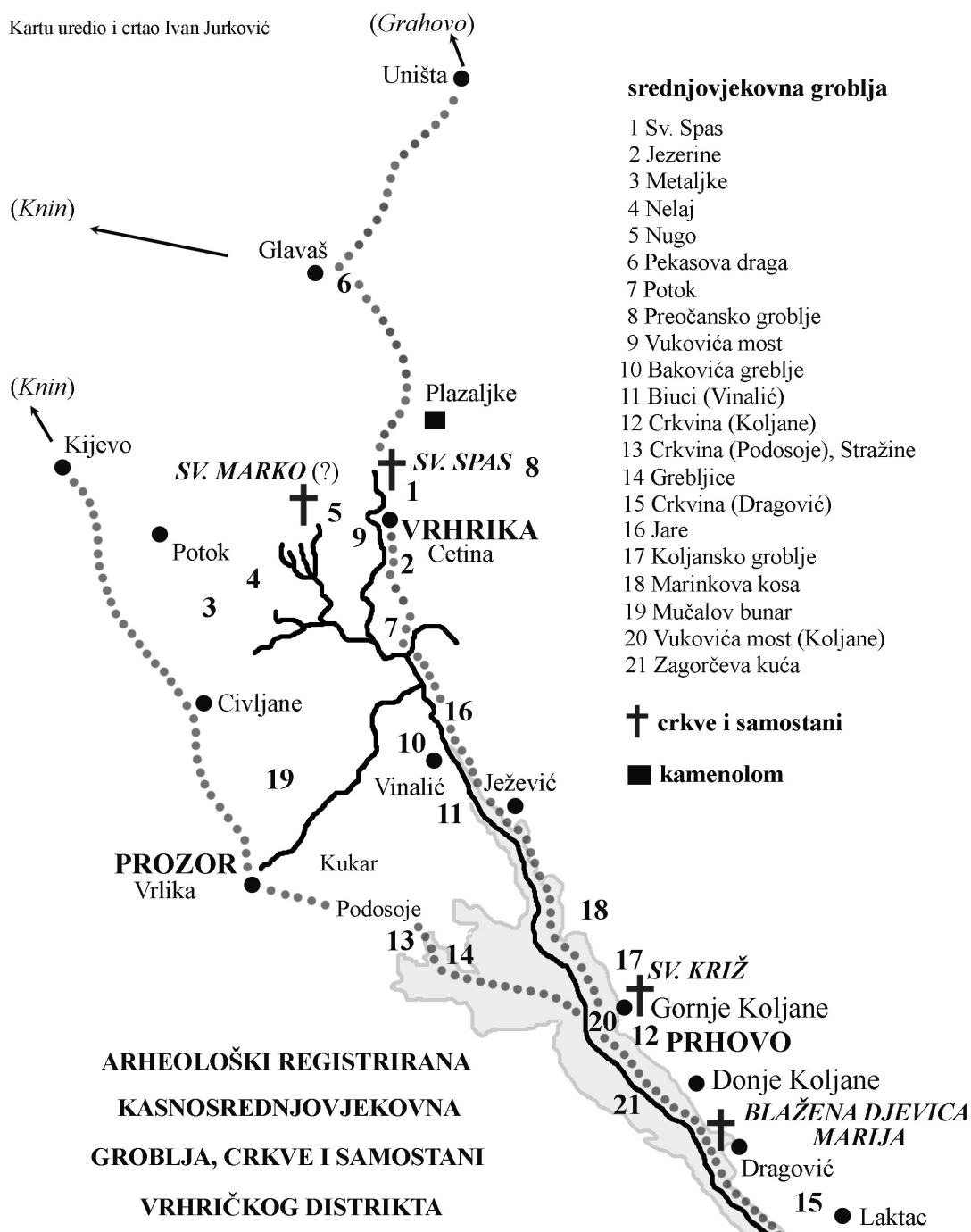
²⁴⁷ Milošević, *Arheološki spomenici*, str. 24.

²⁴⁸ Naime, ugarska je kraljica Elizabeta Kotromanić, inače supruga Ludovika I., darovala 1381. god. Vuku Vladislaviću od Vrhrike od plemenitog roda Čubranića visoravan Vranskina na području Kosova blizu Knina; usp. DADU, *Diversa de foris VII*, 34; Hrabak, *Tradicija o srednjovjekovnoj Bosni*, str. 352, bilj. 34.

²⁴⁹ Riječ je o posjedu Srednje Brdo na prostoru između Dudme i Grahova kninskoga kaštelana Budislava, inače bliskog rođaka Ivana sina pokojnog Ratka Vladislavića od plemenitog roda Čubranića, s kojim je dijelio obiteljski posjed Vitac u vrhričkom kraju; usp. DADU, *Diversa de foris VII*, 36; Hrabak, *Tradicija o srednjovjekovnoj Bosni*, str. 352, bilj. 34.

²⁵⁰ Usp. Mladen Ančić, *Gospodarski aspekti stočarstva cetinskog komitata u XIV st.*, *AHOI*, vol. 14, Zagreb 1987., str. 69-98; Ivan Pederin, *Livno i karavanski put od Jajca do Splita u XV. st.*, u: *Livanjski kraj*, str. 127-133; Milošević, *Vrlika starohrvatska župa*, str. 29-30.

Kartu uređio i crtao Ivan Jurković

Ivan Jurković

The Noble Čubranići Kindred of Vrhrika and Hlivno until the Middle of the Fifteenth Century. Their Social Position, Geographical Placement, Estates and Economic Ability

Summary

The Čubranići kindred were described by their contemporaries, at least from the mid-fourteenth century, as a noble kindred (Lat. *genus* or *generatio*, Cro. *pleme*) of Vrhrika and of Hlivno. In the earlier period this group of noblemen was defined by using a kind of predicate or "old kindred's name," *Chleuinianin*, and mentions of its members were sometimes accompanied by terms referring to their social position (*comites*). Thus it does not seem that the development of the terminology used for denoting the Čubranić kindred and its branches (e.g. Lat. *domus*, Cro. *hiža*) or the position of the kindred in larger territorial units was very different from the developments of other Croatian kindreds of the same social stratum, such as the Šubići of Bribir. Besides the importance that the estates, common residences, and burial places played for the kindred's cohesion, these aspects of kinship structure and power also show the contemporary social position of, and economic and proprietary differences between, members and branches of the Čubranići. The archaeological excavations of the territory of Vrhrika district, regardless of how unsystematic they were, have nevertheless shown a long continuity of settlements in this territory (along the upper course of the Cetina river), as well as establishing the fact that the development of the Čubranići reached its peak during the last decades of the fourteenth and at the very beginning of the fifteenth century, in that way augmenting insufficient and rare data from the extant written sources regarding the Čubranići.

Key words: nobility, the Middle Ages, the district of Vrhrika, the County of Hlivno, historical toponomastics.